

# SNOVANJA

Kranj, 8. februar 1977 št. 1 — I. XI.

dr. Jože Pogačnik

## O dveh mogočih branjih in o enem Prešernu

Odločitve, da se dan Prešernove smrti proglasi za slovenski kulturni praznik, zavržno ni priklicala v življenje samo zavest o neminljivi veličini pesnika, temveč v veliko večji meri spoznanje, kakšno vlogo ima v življenju neke narodne enote zgodovinska ali kulturna tradicija.

Tradicija, na katero nas opozarja omenjeni dan, je predvsem izkušnja in je hkrati tudi varstvo. V njej sta združeni geneza in formacija tako posameznika kot etnične skupine, ki živi in deluje na nekem prostoru skozi čas in v menjavah zgodovinskega dogajanja. Tradicija so naložene izkušnje in nabrane vrednote, na podlagi katerih in s katerimi je mogoče laže ter celo pravilneje načrtovati, pa tudi voditi prihodnje življenje. Gre za pojmovanje tradicije, ki ne dovoljuje ne okostenelosti in ne površnosti, pač pa predpostavlja ustvarjalno razmerje do preteklega in kritično soočanje z minulim. Vse plasti in razsežnosti tradicije delujejo v slehernem zgodovinskem trenutku, zato je mogoče trditi, da so tako naše individualno početje kot zgodovinski dogodki odvisni tudi od silnic preteklosti. Te silnice so v stalnem spopadu s slutnjami, željami s hotenji po novem; življenje in zgodovina se uresničujeta v trenju tradicije z nejasnimi obrisi prihodnjega miselnega in etičnega reda. Normalen tek zgodovine nastaja tedaj, kadar sta obe sili, ki sta v protislovju, ustarjalno obvladani; če tega ni, dobimo prehitevanja ali nazadovanja. Za takšno ustvarjalno strnitev starega z novim sta potrebni velika zbranost in zrelost, prav v tem pa sta tako nevarna odgovornost kot pomenljiva resnost vsakega družbenega ali individualnega bivanja. Živeti odgovorno in živeti resno pomeni biti v skladu s tradicijo, a hkrati slišati utrip prihodnosti, samo tako lahko posameznik doseže — kot se temu običajno pravi — raven svojega časa, družba pa se vsidra v samo središče zgodovinskega dogajanja.

Tradiciji so prav posebej zavezani narodi, ki imajo — tako kot slovenski narod — netipičen zgodovinski razvoj in so povrhu vsega še številčno majhni. Slovenci smo bili zato v zgodovini le tako imenovani »literarni

narod, kar pomeni, da smo se nacionalno udeleževali predvsem skozi literaturo. To dejstvo ima dva pomena. Najprej gre za posebno (središčno)

mesto literature v narodnem življenju, iz česar po J. Stritarju izhaja, da je dovolj, če se pred svetovno zgodovino in njenim etosom pojavimo z vrhunsko

(Nadaljevanje na naslednji strani)



knjigo poezij. Drugo in za vprašanje mogoče bolj pomembno dejstvo pa je v tem, da se je naša etnična osvestitev dogajala na podlagi sestavin, ki niso od resničnega (realnega) sveta, temveč se v ta svet komaj kdaj utegnejo vgraditi ali včleniti. Književnost (umetnost) je prvobitno svet fiktivnega in temeljna lastnost tega sveta je, da se, kadar se, socialno uresničuje večplastno in nepredvidljivo. Sožitje literature in zgodovinsko-politične resničnosti je bilo, kljub vsej otipljivi realnosti, vendarle uresničevanje fiktivnega, imaginarnega in mitološkega. V takšnem položaju Prešeren ni več samo estetsko izrazit pesnik, njegovi stih postajajo utemeljitev in smisel pragmatičnega vsakdanjika, poezije pa so začetni impulz in končna izpolnitev narodove eksistence v vseh plasteh njenega zgodovinskega bivanja.

V takšnem razporedu sil je naravno, da je Prešerenova pesem doživljala redukcije, ki so dovoljevale samo enosmerne rabe ali zlorabe. Sonetni venec na primer je postal le izpoved domoljubja in erotike, kar seveda tudi zares je, vendar so to le deli, ki so včlenjeni v nadrejen in pomembnejši sestav, ki je estetske narave in ima prvenstveno umetnostni smisel. Vprašanje je, ali želimo Prešerna brati in razlagati pragmatično ali integralno. Obe načeli se v praksi kdaj pa kdaj lahko prekrivata ali sta si celo identični. Poprečna predstava bo iz tradicije, ki jo je začel Prešeren, aktualizirala seveda bolj otipljive in vsakdanje človeške razsežnosti ter se bo manj ukvarjala s pesnikom kot literarnim in estetskim fenomenom. Za to predstavo in za Prešerna dovolj ustrezno aktualistično interpretacijo je na primer mogoče uporabiti vrsto zadev, ki so naslednje:

– Z znamenitim geslom, da je bolje biti zadnji pastir, kakor zapovedovati vsem mrtvim, je Prešeren v popolnoma sodobnem smislu zagovarjal narodno individualnost in pravico do lastne odločitve.

– S pojmi oblasti, obilnosti in časti je začrtal moderno pojmovanje gmotne ter politične neodvisnosti in kulturne izvornosti.

– Z miselnostjo Zdravice je predvidel miroljubno sožitje med narodi po načelih medsebojnega spoštovanja, za temeljno vrlino posameznega in družbenega življenja pa je postavil dobro voljo in pošteno prizadevanje, ki sta živi moči resnične družbene prakse.

Take in podobne prvine so klasična humanistična dediščina in so last vseh ljudi in vseh časov, zato so ob vsej starosti vedno tudi nove in imajo svoje vplivno območje. Iz njih je rasla pokončnost, ki jo zapažamo v reformaciji, v kmečkih uporih in v narodno-osvobodilnem gibanju. Gre za tisti pogum in za tisti etos, ki sta postavila na kocko vse, da bi se človek uveljavil kot izviren zgodovinski subjekt, in za tisto črto ločnico, ki razmejuje moralno ali kakršno koli ponigliavost od odgovornosti za posameznemu življenju nadrejene stvari. Če gledamo s tega zornega kota, je Prešeren dejansko pesnik, ki ustreza celotnemu razponu človeškega doživljanja in spoznavanja. Preprosto povedano: za aleherni življenjski položaj je v Prešerenu moči najti ustrezno besedno zvezo ali stih, ki ta položaj lahko izrazi. To je tako imenovana življenjska (»pragmatična«) verifikacija pesnika, ki je na Slovenskem v celoti izvedena in predvsem uveljavljena.

Pragmatično verifikacijo pa naj bi spremljala enako – če ne celo bolj – intenzivna refleksija, v kateri bi bila izvedena in uveljavljena tako imenovana estetska verifikacija. V prešernoslovju, ki je že skoraj nepregledno, je bilo sicer porabljenih veliko moči, kljub temu pa je mogoče trditi, da smo v zvezi s tako zahtevo komaj na začetku. Posamezne raziskave so premaknile nekaj aspektov, kar kaže, da bi bilo treba ponovno premisliti izhodišča in preveriti celotno raziskovalno prakso. Za takšno integralno branje in razlago Prešerna (tradicije) pa bi bilo treba opraviti mnogo del in popraviti še več zamud.

Prva in najvažnejša naloga bi bila najbrž izdelava do konca verodostojnega (avtentičnega) besedila Prešernove poezije. Gre za sodobna edicijska in tekstološka načela, ki so že zdavnaj zavržla frazo o avtorjevi »zadnji volji« ali »prvi objavi«. Ni nas pekla vest, da smo iz vseh izdaj umaknili izvorni stiližem in izpustili žnabla žnabla noče, v istih izdajah pa še vedno ni jasno, kako brati tale stih iz Glose: Kaj Petrarkov, kaj nam Tassov / treba pevcev je prijetnih? Uredniki niso preišljali, ali gre na tem mestu za prestop ali za apozicijo, in če gre za to, kje bi bila meja te apozicije.

Doslej nimamo slovarjev (frekvenčnih, frazeoloških, zgodovinskih), zato so problemi besedišča in stila ostajali zunaj pozornosti, če pa so bili po naključju upoštevani, je šlo za prvo deskripcijo, ki je praviloma samo impresionistična. Metrične in ritmične razčlenbe so komaj na začetku, zato pa je mogoče še vedno vzdrževati nemogočo in nedialektično trditev, da se je Prešeren pojavil brez kakršne koli zveze z dotakratno tradicijo. Struktura njegovega soneta in posebej še Sonetnega venca, s katero je slovenska književnost prvič in mogoče edinič posegla v svetovno literaturo in jo ne le oplodila, temveč povzročila pomemben ustvarjalni sunek, sploh še ni doživela obravnave. Bibliografija, ki smo jo dobili po velikih stokovnih, a še večjih človeških naporih šele pred kratkim, je sad entuziasta, ki je življenje posvetil tej nalogi, namesto da bi bilo to delo, ki ga neki instituciji začrtujejo potrebe kulturne, slovstvene in nacionalne zgodovine. Sistematične spremljave prevodov, objav, strokovnih prispevkov domačih in tujih avtorjev ter podobnih zadevna téma

Prešeren, ki so drugod predmet dela za to posebej zadalženih ali ustanovljenih ustanov, pri nas tako rekoč ni. Namesto teh se še naprej ponavljajo napačna mnenja, krive predpostavke in neustrezne miselne zveze. Značilen zgled je Prešernovo razmerje do utemeljitelja moderne znanstvene slavistike Jerneja Kopitarja. Spor v abecedni vojski je zasenčil Kopitarjevo vlogo do te mere, da je v strokovni literaturi ta človek, ki bi ga vsak drug narod postavljajal med najpomembnejše može svoje duhovne omike, omenjan sporadično in kot zgled nemogočega jeroba. Čeprav je jezikoslovec Rajko Nahtigal tako počel že 1945. leta označil za »pobalinsko«, še vedno izjavljajo celo knjige, v katerih so enako neustrezne in slepe formulacije. Področje takih stereotipov je zlasti srednja šola, čeprav brez njih niso niti dela, ki o resni problematiki želijo razpravljati resno.

Sodobna znanstvena in družbena misel se ne moreta opirati na mitološke in napol strokovne predstave. Raziskovanje je trd in po svojem bistvu

kritičen napor, ki mu gre za resnico brez ostanka. Strah pred resnico je lastnost slabičev ali ljudi, ki se z nečistimi pobudami žele polastiti družbene misli. Če bomo ugotovili, da je bil Prešeren kot individualno bitje samo človek, ki mu nič človeškega ni bilo tuje, in če bomo v nekaj nad 150 pesmi ugotovili, da jih je vsaj polovica nekoliko slabših ali celo izrazilo slabih, pesnik in Slovenci ne bodo s tem nič izgubili. Življenje in raziskovanje tradicije, kar je tudi ena od potreb življenja, ne dovoljujeta razsipnosti, marveč zahtevata koncentracijo na bistveno in osrednje. Ta koncentracija je toliko bolj potrebna v času, ko so kohezivne moči med ljudmi zrahljane in so znanstvene discipline, ki se ukvarjajo s človekom, v večji ali manjši krizi. Zgledi drugih narodov sveta uče, da je s kulturno tradicijo treba ravnati tako spoštljivo kot previdno. V njej lahko najdemo oporo za naše trajanje in smer za naše delovanje v prihodnosti, lahko pa tradicija postane tudi breme, ki teži in upočasnjuje korak v življenje. Prešeren je veliko poglavje slovenske kulturnozgodovinske tradicije, zato bi bilo treba z njim ravnati resno, odgovorno in na ravni časa, v katerem živimo.

# France Prešeren in njegovo pesniško delo

## Začetki pesnenja

Pri Francetu Prešernu preseneča okoliščina, da je nastopil v literarni javnosti prvič šele v svojem 27. letu, kar je za lirika in pesnika njegovih zmogljivosti razmeroma pozno. Pojavil se je v ljubljanskem časopisu *Illyrisches Blatt* 12. januarja 1827 s slovensko pesmijo *Dekelcam* ob hkratnem nemškem prevodu *An die Mädchen*. Vendar obstajajo podatki, da je s pesniškim oblikovanjem začel že mnogo prej. Te podatke, ki segajo vsaj do leta 1819 nazaj, je slovenska slovstvena zgodovina bolj ali manj vestno evidentirala, nikoli pa se ni globlje zamislila nad njimi. Ni jih poskušala sistematično raziskati, vzpostaviti med njimi smiselne zveze in jih uporabiti pri odkrivanju geneze Prešernovega pesniškega sloga. Tako je literarna veda prav na tem vstopnem mestu v svet Prešernovega pesništva pustila razmeroma veliko praznino. Ta neznanka pomeni občuten primanjkljaj pri orientaciji v zgodovino in ustroj Prešernove poezije. Razlogov za tako stanje stvari je več. Prvi je v tem, da so podatki o Prešernovem mladostnem pesnjenju, še posebej za obdobje pred 1825, zelo redki, skopi in fragmentarni, zraven pa bolj posredni kot neposredni, bolj spominski kot tekstualni. Poleg tega je slovstveno gradivo, ohranjeno iz zgodnjega obdobja, pa naj gre za primere vezane ali nevezane besede, z umetniške plati neizdelano, obrobno in manjvredno, tako da je na prvi pogled bolj primerno za evidentiranje kot pa za interpretiranje. In prav tu, v naši estetski predispoziciji je verjetno tudi glavni razlog za raziskovalno indispozicijo, kar je razumljivo, ni pa opravičljivo. Pojavov kljub njihovi majhnosti ni mogoče odpisati niti iz zgodovine niti iz celotne strukture Prešernovega pesništva. Današnja znanost se manj kot kdajkoli prej odreka »možnosti zgraditi celoto iz fragmenta in poznejši razvoj izpeljati iz trenutnih dejstev« (Claude Lévi-Strauss).

Prost in nezastrt pogled v stilotvorne procese Prešernovega začetnega pesnenja se nam ob danem gradivu odpre šele tedaj, ko nas začne zanimati tudi tista raven avtorjevega snovanja, ki ni sodila v območje takrat veljavne in tudi z avtorjeve strani priznane literarne norme in bi jo zato lahko imenovali »predliterarno« ali »subliterarno« raven ustvarjanja. To gradivo je ševeda okrnjeno, če ga presojamo z zornega kota Prešernovih poznejših, razvitih pesniških struktur, iz česar sledi, da ob zgodnjih, predliterarnih pojavih še ne moremo pričakovati čisto zanesljivih znakov strukturalne kompletnosti, pa naj gre za jezikovno ali za psihološko stran stvari. Pač pa ima to gradivo neko drugo povedno vrednost: ob njem lahko odkrivamo najzgodnejše procese pesniškega stilnega strukturiranja, ugotavljamo lahko, katere sestavine so bile bolj zgodnje in kakšna razmerja med njimi so bila na začetku, skratka, iz kakšnega izhodiščnega položaja se je sploh naredila Prešernova pesniška umetnost. Njena dozorela struktura je drugačna, toda v sebi nosi tudi svojo zgodovino in z njo vred to izhodišče. Zato jo razumemo bolje, če nam je njen izhodiščni, čeprav še hibridni ustroj znan. Poezije ne kaže izvzeti iz dialektičnega pravila, da rezultat neke poti ni samo dosežena točka (sistem), temveč tudi prehojena pot (evolucija). Tega se danes dobera zavedajo tudi mnogi strukturalisti in zato imanentni, »prostorski determinizem

strukture« vse bolj odpirajo razvojnemu, »časovnemu determinizmu geneze« (Gérard Genette).

Najprej obstaja nekaj skopih, vendar zanesljivih vesti, ki kažejo na Prešernovo mladostno verzificiranje. Na prvo mesto je treba uvrstiti sporočilo pesnikove sestre Lenke, vpleteno v njene spomine o Prešernovih dijaških in študentovskih letih: »Je brž on vsako reč na verze naštimal.« Vest ni brez pomena. Iz nje vzemo, da je imel mladi Prešeren izrazito in okolici opazno navado, da je svoje misli o stvareh, ljudeh in dogodkih rad povedal v verzificirani domači besedi. Seveda si ob Lenkinem sporočilu ne kaže predstavljati kaj več kot improvizirane verzifikacije, ki so bile bolj ali manj kratke, igrive in prigodniške, namenjene preprostemu, vsakdanjemu, v tem primeru kmečkemu okolju. To potrjujeta tudi oba ohranjena primera, ki se ju je kmečka ženica Lenka po dolgih letih še spomnila in ju narekovala zapisovalcu Tomu Zupanu. Prvi je nastal še v Prešernovih ljubljanskih dijaških letih, zelo verjetno v sedmi šoli leta 1819. To je kitica satirično nagajivih stihov, namenjenih materi prijatelja Matije Gollmayerja iz Žirovnice, oziroma njeni jezi nad tem, da je sin Matija po prvem letu teologije zapustil ljubljansko semenišče in jeseni 1819 odšel na Dunaj študirat pravo. V Zupanovem zapisu se stih glase:

*Če s' mislil vlačugar vlačit' se tako –  
te treba v Ljubljani nikol' ni biló.  
Ti lahko dobil bi bil cónto domá,  
da kozje molitve učila b'te b'la.*

Vsebinsko je zapis zanimiv zato, ker je najzgodnejši dokument o Prešernovem satiričnem nastopanju zoper starokopitno moralistično varuštvo nad mladim razumnikom, ki si življenjsko pot začenja izbirati po svojem prepričanju, mimo računov staršev in mimo tradicionalnega duhovniškega poklica.

Z oblikovne strani pa je posebej opazno, da je besedilo ujeto v vzorec znane pesniške tradicije, v Vodnikovo štirivrstično alpsko poskočnico in njen amfibrahični ritem, pri čemer Prešeren ni izbral običajnega krajšega stiha (šesterca: — — — — —), temveč podvojeni stih (enajsterec: — — — — — — — — — — —). Gre za obliko, ki je po zaslugi Valentina Vodnika (1758–1819) tedaj predstavljala že docela utrjeno, celo vodilno literarno normo slovenskega posvetnega pesništva. Vendar je Prešeren prevzel od Vodnika predvsem zunanjo obliko, metrični vzorec, medtem ko je v jeziku napravil očiten odmik. Njegov jezik ima v navedeni kitici sicer nekaj oblik, ki kažejo težnjo k splošnoslovenski knjižni normi, vendar v glasovnem, besednem, skladenskem in frazeološkem izrazju odločno prevladuje takratni ljudski pogovorni jezik in dialekt. Obe plasti, knjižno in ljudsko, je imel že Vodnikov pesniški jezik, toda spajal ju je na ravnini knjižne norme, pri čemer niso bila brez funkcije merila klasicistične poetike (Horac, Boileau, Ramler, Batteux), ki jih je Vodnik priznaval in z njihovo pomočjo poskušal poplemeniti oz. literarizirati kmečki ljudski jezik in folklorni pesniški model, kamor je spadala tudi amfibrahična alpska poskočnica. Pri mladem Prešernu pa lahko znotraj oblikovne enakega literarnega modela ugotovimo drugačno, celo obrnjeno razmerje obojih jezikovnih plasti. Kot pri Vodniku na

splošno prevladuje »orientacija jezika k pisnosti in knjižnosti«, tako pri mladem Prešernu ob istem verzem vzorcu prevladuje »orientacija jezika h govornosti in pogovornosti«, če pojava označimo s terminologijo Alojza Jedlička. Značilna je okoliščina, da se je pesnikovi sestri Lenki sam zdel npr. dialektično žargonski izraz »cón-ta« tako daleč od knjižnega jezika, da ga je učenemu zapisovalcu Zupanu, čeprav bližnjemu rojaku, pojasnjevala s posebnim komentarjem.

Enake ali podobne lastnosti se dajo razbrati tudi iz drugega ohranjenega primera, prav tako zapisanega po Lenkinem spomnu. To je verzificiran odlomek izgubljenega prvega Prešernovega pisma z Dunaja, ki ga je napisal že po daljši odsotnosti z doma, in sicer šele na pismeno prigovarjanje sestre Jere v imenu nekoliko zaskrbljenih staršev. V brezskrbnem in šaljevem tonu jim poroča o svojem že utečenem študentovskem življenju na Dunaju, kamor je odšel jeseni 1821, in iz vsebine bi se dalo sklepati, da gre za njegovo zgodnje dunajsko obdobje 1821/22, ko je bil nekje za »domačega učitelja«.

*Se z bukvam usajam  
pa belim glavó –  
pa zjala prodajam,  
pa gledam tako.*

*Do sedmih ležim  
še komaj se zganem  
se s fant' pokorim*

*Kaj drugi počnejo  
jaz tud' to storim  
če v vodo poskočijo  
jaz tudi za njim*

Spet imamo pred seboj improvizirano, igrivo in prigodniško verzifikacijo v Vodnikovi metrični shemi, le da je tokrat izbral krajšo verzno obliko. Tudi tu je spust jezikovnega izraza z Vodnikove literarne ravni na pogovorno in narečno raven očiten, vendar ne tako radikalen kot v prejšnjem primeru, kar bi se dalo razlagati s tem, da je stihe tokrat zapisal, in še to v pismu staršem iz tujine.

Navedena primera nista kaj več kot po spominskem naključju ohranjena drobca nekoč gotovo mnogo obsežnejšega Prešernovega verzificiranja te vrste, ki je nastajalo iz njegove navade in zmožnosti, da je »brž vsako reč na verze naštimal.« Pomen take obrobne verzifikacije je omejen, vendar ni brez povedne teže. Opazimo namreč lahko, da se prav iz nje razkriva Prešernova zgodnja prekvalifikacija oz. prekategori-zacija Vodnikovega razsvetljenkega pesniškega modela, sprememba funkcije tega modela, znižanje njegove rabe z literarne na subliterarno raven. Tega ne kažeta samo jezik in slog, temveč tudi nekatere žanrske spremembe. Vodnikovo metrično shemo je namreč uporabljal za čisto improvizirano stihotvorstvo, ki je bilo naključno, anekdotično v najožjem pomenu besede in pravzaprav zunaj ustaljenih pesniških vrst, stadijalno predžanrska tvorba oziroma tisto folklorno stanje pesnenja, ki še »ne dosega abstrakcije žanra«, če pojav označimo s pojmi Bojana Ničeva. Tudi Prešernova dikcija se v navedenih stihih ne oddaljuje od formuliranja za govorno rabo in ustno prenašanje, četudi je bila po naključju zapisana, tako da je Vodnikov literarni verz v Prešernovi igri postajal res tisto, kat sta P. Bogatyrev in R. Jakobson v razpravi o mejah med folkloro in literaturo imenovala »folklorni govorni verz«. Spremembe in funkcijske inverzije, ki si jih je mladi stihotvorec dovolil znotraj že literariziranega Vodnikovega oblikovnega vzorca, še ne dosega razsežnosti prave parodijske inverzije ali dokončne osvoboditve izpod tega vzorca. Pomenijo pa prvo stopnjo odstavitve tega modela z ravni literarne norme, kamor ga je iz folklorne povzdignil in kjer ga je ustoličil razsvetljenec Vodnik.

# Preteklost in bodočnost ljudske arhitekturne dediščine na Gorenjskem

O pomembnosti naše ljudske stavbarske dediščine kot neločljivega dela kulturne podobe našega naroda je bilo pri nas že veliko napisanega in povedanega, tako da je to prešlo že v širok pojem. Prav pri ohranjanju te dediščine — kar naj bi bilo nekje končni cilj — pa vedno prihaja do velikih težav. Včasih je celo v strokovnih krogih, seveda še veliko več pa med lastniki in uporabniki ljudske arhitekture precej nerazumevanja in nejasnih pojmov ter izhodišč o varovanju stavbne zupščine. Posebej bi morali paziti na to, da imajo določeni predeli pri nas svoje specifičnosti, zato je nujno potrebno izhajati iz njih in tako obravnavati tudi problematiko.

Gorenjska predstavlja kot enota sklenjeno celoto, ki je zaradi posebnih zgodovinskih razvojnih danosti, zemljepisnih pogojev in drugih vplivnih faktorjev na ljudsko arhitekturo prav specifična. Zato se morda pogledi in usmeritve pri ohranjanju stavb tudi razlikujejo od drugih pokrajinskih enot. Tu nam je ohranjanje stavbne zupščine že dalo določene pozitivne rezultate na vseh možnih nivojih. Na obravnavanem področju je čas že tako močno spremenil podobo vasi, da je bilo resnično treba nekaj storiti. Gorenjski človek je v preteklih obdobjih ustvaril poleg zelo skromnih tudi največje in najbogatejše spomenike ljudske arhitekture. Temu v dokaz so številne vasi, ki imajo še danes vidno ločen predel bogatih domačij in kajzarjev (Šenčur, Olševek, Voklo, Besnica...). Enako kot kajzarske bajtice so danes najbolj na udaru tudi bogate domačije in lastniki jih skoraj brez izjeme skušajo spreminjati. Nadomeščajo jih z novimi stavbami ali pa jih uporabljajo za objekte z novimi funkcijami.

Kaj pravzaprav razumemo pod imenom ljudska arhitekturna (ali graditeljska) dediščina? Predvsem to ni več v starem smislu le tisti del romantičnega vrednotenja »lepega« v vaseh, kot so zgubane lesene hišice z majhnimi okenci, polnimi rož ali s freskami poslikane bahave »španove« hiše ter morda še kozolci. Danes razumemo pod tem pojmom vse tisto, kar je preprost človek ustvaril, da bi oplemenitil okolje, v katerem je živel. Vsak zidan, zložen ali lesen objekt, pa naj bo to skromno oblikovano začasno bivališče nekje v planinah, zgrajeno iz priročnega materiala, premišljeno oblikovano gospodarsko poslopje, po svoji pomembnosti bolj ali manj okrašeno, vse vrste stanovanjskih stavb do tistih delov arhitektonskega prostora, ki so vasem dajali posebno izraznost (znamenja, vaške cerkvice itd.), je sestavni del arhitekturne dediščine.

Sele če prav ocenimo ves ta stavbni fond, in če vemo, da je to neločljiv člen v razvoju vse slovenske arhitekturne zgodovine, se zavemo, kako težka naloga je ohranjanje prave podobe bodisi posameznih objektov bodisi celih ruralnih (vaških) ali urbanih (mestnih) prostorov. Obenem nam mora biti jasno, da s površnim poznavanjem te celote kljub najboljši volji in pripravljenosti take naloge ne moremo pravilno opraviti. Posledica nerazumevanja in nepoznavanja osnovnih principov so potem kičasti in nemogoči

objekti (predvsem vikendi), ki slepo posnemajo nekatere elemente kot npr. lesene rezljane balkone, lesene opaže, čopaste strehe ter s tem tvorijo neko novo, izmišljeno »alpsko« arhitekturo. Njeni načrtovalci se ne zavedajo, da tako »poznavanje« in projektiranje ideji o ohranjanju kontinuitete kvalitet našega ljudskega stavbarstva več škoduje kot koristi.

Če bi hoteli na kratko povzeti, kaj vse potem sestavlja ljudsko stavbarstvo, bi morali poseči ne le v naše vasi ampak tudi v mesta, kjer se je razvijala predvsem stanovanjska hiša. Meščanska hiša se zaradi nekoliko drugačnih zahtev na prvi pogled razlikuje od kmečke, ob podrobnejšem pogledu pa ji je zelo sorodna (1). K vsemu bi morali dodati še poseben primer, ko stavba sama sicer ni toliko pomembna kot arhitekturni dosežek, ima pa svoje posebno obeležje bodisi da se je v njej rodil eden od ustvarjalcev naše zgodovine ali pa ji je dal posebno vrednost neki dogodek iz daljne ali bližnje preteklosti.

Preden bi s posameznimi primeri skušali prikazati vzroke za ohranjanje pa tudi načine, ki so že bili uporabljeni na Gorenjskem in s tem tudi problematiko, moramo ugotoviti še eno od značilnosti. Ljudsko stavbarstvo tega področja je uporabljalo precej kvalitetne gradbene materiale. To je obenem vzrok, zakaj se je ohranilo še veliko število sorazmerno starih arhitektur. Les, kamen, skril, opeka so zelo trajni in dobri gradbeni materiali, katerih vrednost se danes vse preveč zanemarja. Le slama kot značilna strešna kritina je imela nekoliko krajšo življenjsko dobo. Te značilnosti nam lahko še posebej pomagajo pri ohranjanju ljudske arhitekture ter pri njeni vključitvi v nove naloge. Pravilno ohranjanje (strokovno) zahteva tudi relativno manjše stroške. Obenem pa način gradnje predstavlja posebno težavo v primeru, če bi hoteli izredno kvalitetno zidano stavbo prenesti na neko drugo mesto (muzejski skansen). Pozabiti ne smemo tudi prednosti, ki jo daje uspešno



Le v dokumentaciji ohranjena velika in bogata lesena domačija iz 17. stoletja na Velikem Jevniku, ki so jo pred kratkim podrl.



*Skoparjeva hiša, prenesena v Skofjeloški muzej iz Puštala, je prvi poizkus takega načina ohranjanja ljudske arhitekture.*

izoblikovan bivalni prostor, saj lahko skoraj brez večjih sprememb dobimo iz njegovega razporeda sodobnim zahtevam prilagojeno bivališče. Za tistega, ki zna vse te prednosti pravilno uporabiti in obenem oceniti, kaj pomenijo likovne in historične kvalitete ljudske arhitekture za sedanost in morda še bolj za prihodnost, vprašanje ohranjanja sploh ni več vprašanje, ampak posebna vrednota.

Vzrokov, da danes izginja vse več kvalitetne ljudske arhitekturne zapuščine, je več. Pogosto ali skoraj redno se sliši ugovor, češ v takem ne moremo živeti; ljudje imajo vedno pred seboj moderno, svetlo stanovanje z velikimi steklenimi površinami, velike prostore, kopalnico, nihče pa ne razume, da lahko prav iste prostore, v katerih je bivalo včasih že nekaj rodov, uredi v prijetne bivalne prostore, ki ustrezajo vsem zahtevam današnjega časa. V naših vaseh je najbolje »ohranjena« tista arhitektura, tiste hiše, katerih lastniki so imeli doslej premalo sredstev za njihovo predelavo. Bogatejši vaščani so največkrat iz želje po zunanjem prestižu, iz modnih zahtev deloma tudi iz potreb predelovali celotne domove ali jih v zadnjem času kar nadomeščali z novimi, revnejši pa so vse do nedavnega ostajali v nespremenjenih bivalnih razmerah. Tako se nam je ohranilo tudi največje število prav skromnih arhitektur. Od tod izhaja del sicer zmotnega prepričanja, da je ljudska arhitektura predvsem tista, ki je že na pol razpadla, katere streha kaže rebra in je prerasla za mahom. Če bi bilo to res in če bi hoteli take stavbe z vso vsebino kot njihovim neločljivim delom ohranjevati, bi ustvarjali napačno sliko zanamcem ter obenem socialno razlikovanje v sedanosti. Obratno bi lahko s prevrednotenjem že prej bogatih domačij, ki bi jih izključno zaradi njihovega likovnega bogastva in ne glede na njihovo vsebino (preurejene v vikende, gostišča, gostilne ipd.) podpirali finančno, poglobljali razlike ter potvarjali vsebinsko izkrivljeno sliko: zanamci bi lahko mislili, da smo bili le narod bogatašev in da je bila v vsaki drugi hiši gostilna...

Kot eden izmed zelo pomembnih uničevalcev ljudske arhitekture je tudi sistem planiranja. Usmerjanje urbanizacije v rast mest na račun vasi, zanemarjanje problema oblikovanja in ustvarjanja humanega prostora tudi zunaj mest, uvedba premalo

izdelanega in preveč posplošenega urejanja teh zadev z urbanističnimi redi in nespoštovanje okolja (obdelovalne zemlje, kulturne krajine...) — vse to je puščalo prebivalca na vasi samega sebi, zato se je brez strokovne pomoči zatekel k slepemu posnemanju povsem neprimernih vzorov v težnji, da bi si izboljšal svoje življenjsko okolje. Brezvestni in neuki »projektanti« so mu vsilili že davno preživelo obliko predmestne stanovanjske hiše kot vzorec, ki naj bi mu dal možnost živeti na istem nivoju kot sedanji meščan s parketom v predsobi, z bidejem v kopalnici pa vse do zunanje oblike, ki naj bi pokazala sovaščanom njegovo naprednost, ker ne živi več v stari »kmečki« bajti... Prav ta del miselnosti je danes najhujši sovražnik ohranjanju kakršnikoli vrednot, ki jih je ustvarjal naš narod skozi dolga stoletja.

Danes govorimo v bistvu o dveh načinih ohranjanja naše kulturne preteklosti. Kot osnovna oblika ohranjanja naše

kulturne dediščine vsake vrste je arhivsko varstvo. Čeprav je na Gorenjskem veliko število objektov, ki bi morali biti popolno dokumentirani že zaradi naglih sprememb na njih, ta akcija še vedno ni stekla. Že v navdij je, da si vsaka institucija na svojem področju ustvarja svojo dokumentacijo, da je bila še do nedavna ta dokumentacija v najboljšem primeru sestavljena iz fotografij in opisa ter da je prav zaradi institucionalne zaprtosti, še bolj pa morda zaradi občinskih meja in nerazumevanja to vedno le stihijska in zato manj kvalitetna akcija. Čeprav se čudno sliši, pa je res, da razen posameznih objektov na Gorenjskem sploh nimamo popolne dokumentacije niti za eno vaško naselje. Kaj taka dokumentacija pomeni, nam lahko povedo nešteti primeri odstranjenih arhitektur vsake vrste, od katerih ni ostalo ničesar več, niti spomin. Na ta način dobesedno načrtno uničujemo našo preteklost, našo kulturno zgodovino, sramujemo se, da smo Slovenci kot narod zrasli iz kmečkega okolja in da smo ustvarili težkim razmeram ustrezne kulturne spomenike...

V okviru arhivskega varstva torej ne gre za dejansko varovanje posameznih stavb, temveč za čim bolj dognano dokumentacijo, ki bo rabila v prihodnosti kot edini dokument naše zgodovine, obenem pa iz tega razberemo tudi vse kvalitete obravnavane arhitekture. Iz razstave, ki je bila v Kamniku decembra 1976, lahko povzamemo le posamezne misli, ki naj pomagajo razjasniti razmišljanja o dokumentaciji. Čeprav na prvi pogled s tako dokumentacijo ne rešujemo arhitekture, nam uporaba tega sistema pri načrtovanju oživitve naših starih mest pokaže, da lahko prav arhivsko varstvo postane tudi osnova za obnovo vasi in ohranjanje njenih kulturnih spomenikov. Tako obdelana Tržič in Kamnik, začet Kranj in še nekatera mesta zunaj Gorenjske, predstavljajo pri nas prve načrtne sisteme arhivskega varstva. Obenem z dejstvom, da je dokumentirana vsaka stavba, so dali zbrani podatki tudi izhodišča za poznavanje življenja v teh okoljih, pogojev za to življenje in po študiju (analizi podatkov) tudi dejanske možnosti ohranitve ljudskih arhitekturnih spomenikov in njihovega okolja. Na tej stični točki se srečata arhivsko in aktivno ohranjevanje, posebno pomembna je ugotovitev, da eno brez drugega ne moreta.

(Nadaljevanje na naslednji strani)



*»Etnopark« tuhinjskih kašč v sadovnjaku ob muzeju v Kamniku je prvi primer sistematičnega reševanja kompleksa ljudske arhitekture.*

Drugi način »muzejskega« varstva, ki je prav na Gorenjskem dosegel tudi večje rezultate, je ohranjanje arhitekture kot neke vrste muzejskih eksponatov. Pri tem sta mogoča dva načina, prvi, ki izvira iz tradicij muzealstva v svetu, je prenos arhitekture ali njenih delov v muzej, kjer so ali deponirani ali razstavljeni ter tako ohranjeni in obenem dostopni javnosti.

Iz arhitekture iztrgani deli, kot smo jih vajeni gledati na razstavah ali v muzejih, nam dajo sicer nepravo podobo ljudske arhitekture, ohranjajo pa posamezne obrtniške dosežke, ki so bili sestavni deli ljudskega stavbarstva. To so zbirke okenskih mrež (Kropa), kamnitih portalov in okenskih okvirov (Kranj), ali rezljanih vrat (Kamnik) itd., kar sicer daje neke zaokrožene podobe arhitekturnih detajlov obravnavanega področja in kjer so ti detajli ohranjeni pred propadom, ne more pa si niti sedanji obiskovalec, kaj šele v prihodnosti predstavljati celote ljudske arhitekture. Take usmeritve v raziskavah kažejo tudi na to, da najbrž zaradi objektivnih vzrokov ni bilo mogoče raziskati, še manj pa dejansko ohraniti (razen s fotografskimi posnetki) dediščine ljudske arhitekture. Posamezni redki prikazi kompleksov ljudske arhitekture (2) so vsaj v obliki arhivskega varstva ohranili našo ljudsko arhitekturno dediščino, vendar zaradi že omenjenega nerazumevanja in regionalnih omejitev predstavljajo šele začetke podobnih obravnav.

Potreba po muzejski predstavitvi arhitekture je bila v večini primerov reševana na različne grafične načine, med katere lahko mirno prištejemo tudi makete, saj z dobro risbo lahko prav toliko povemo kot z maketami. Že iz preteklega stoletja pa poznamo v svetu poskuse, da bi cele stavbe prenesli v muzejsko okolje in jih razstavili. S Škoparjevo hišo v Škofji Loki so bili takemu ohranjanju ljudske arhitekture postavljeni temelji tudi pri nas. Vendar pa skriva ta način posebne nevarnosti, saj smo že v začetku ugotovili, da so sestavine ljudskega stavbarstva dosti širše kot posamezni deli arhitekture ali tudi kot posamezne stavbe same. Obenem gre za spremembo okolja, kar je sicer do neke mere mogoče obnoviti, ni pa mogoče obnoviti krajinskega ambienta. Od prvotne zasnove o vseslovenskem muzeju ljudske arhitekture na prostem (skansenu) je zato prešla ideja k regionalnim in še ožjim rešitvam, vedno pa ostaja taka stavba maketa v naravni velikosti, razen če je v celoti lesena, saj zidane danes še ne moremo zadovoljivo v celoti prenesti (3). Manj kot dejansko ohranjen dokument naše kulturne preteklosti postane učilo.

Iz posebnih potreb in zaradi nevarnosti, da bo uničen cel kompleks posebnega tipa ljudske gospodarske arhitekture, je pred leti začel nastajati skansen ali »etnopark« tuhinjskih kašč v sadovnjaku za kamniškimi muzejem na Zapricah. To je obenem v Sloveniji prvi specializirani prikaz ljudske arhitekture določenega tipa in določenega območja ter doslej največji sistematični poskus ohranjanja ljudske arhitekture iz sklopa arhitekture na vasi. Posebno vrednost so mu priznali tudi v okviru strokovnih krogov (4). Kriteriji za nastanek in oblikovanje so temeljili tako na osnovi strokovnih raziskav tipologije, razvojnih oblik in drugih kvalitativnih kot na osnovi dejstva, da je s tem muzej v Kamniku dobil izredno pomembno razstavno gradivo. Tak »etnopark« rešuje v bistvu dva problema: ohranja ljudsko arhitekturo in obenem skuša ostati v začrtanih regionalnih in krajinskih mejah: mesto kašč je vedno v sadovnjaku, Tuhinjska dolina se začne za Kamnikom, stavbe so praktično v celoti lesene in ni bilo potrebno razen malenkosti nobenih dopolnitev.

Prenos objekta na drugo mesto je kljub verodostojnosti le reševanje, prenos opravičuje le dejstvo, da nekaterih stavb nikakor ne moremo ohraniti »in situ«. Kot primer muzeološko prezentiranega spomenika »in situ« nam uspešno rabi ohranjena najstarejša pastirska koča na Veliki planini – Preskarjeva bajta. Bivši lastnik si je zgradil modernizirano novo kočo poleg stare, stara pa je ostala v ohranjenem prvotnem okolju kot pravi muzejski eksponat. Vendar se tudi v tem primeru tako imenovani »muzejski objekt« le stežka obdrži v svojem prvotnem okolju, saj se le to nenehno spreminja in dopolnjuje, manj sicer oblikovno, toliko bolj pa v svoji vsebini. Tako ohranjen »muzejski objekt« mora imeti zato svojo estetsko, pričevalno in vsebinsko funkcijo. Ob spoznanju, da je v ljudski arhitekturi bistvo vsega prav vsebina, smo že bližje idealni rešitvi ohranjanja, to je »popolnemu ekološkemu muzeju«.

Problem na tem nivoju je prav v reševanju vsebinskih dilem. Ker je na primer kmečka arhitektura nastala zato, da bi rabila nekemu določenemu načinu življenja in gospodarstva, bi pravzaprav morali ohraniti tudi te dejavnike, če bi hoteli ohraniti tudi vso prvobitnost ljudskega arhitekturnega spomenika. Priznati moramo, da bi bilo to najbrž nerešljivo. Morali bi, kot smo ugotovili v začetku, prisiliti ljudi, da bi še naprej živeli v njej, da bi se odrekli vsakemu napredku in spremembam. Zato ne na Gorenjskem ne kje drugje pri nas še nismo izvedli tega načina popolne ohranitve, čeprav jih poznamo od druge, na primer iz Francije v okviru tako imenovanih ekomuzejev.

Nekaj zelo uspešnih rešitev je bilo prav na Gorenjskem izvedenih v okviru ohranjanja tistih ljudskih arhitektur, ki so imele tudi svoj poseben pomen. Kot prva taka pri nas sploh je bila Prešernova hiša v Vrbi, značilna gorenjska kmečka hiša, v kateri je bila ohranjena tako oblika kot

deloma vsebina. Hkrati je dobila novo vlogo, saj jo kot kulturni spomenik letno obišče na tisoče obiskovalcev in že s tem opravičuje svoj obstoj. To je bil šele začetek, zato kljub najboljši volji še ni bilo mogoče arhitekturi pustiti ali rekonstruirati vse prvotne sestavine. Streha na primer ni bila nikdar prej prekrita z opeko, ampak s slamo, veža je postala prej kome-morativni prostor in prodajalna spominkov kot kmečka veža, kar pa vse prav nič ne zmanjšuje vrednosti, ki jo ima Prešernova hiša kot ohranjen primer ljudske arhitekture in zgodovinski spomenik.

Podobno srečo so na Gorenjskem imele še nekatere »hiše« kot Finžgarjeva v Dolslovcih ali Kurnikova v Trziču, le da je bil pri Finžgarjevi že poseben poudarek prav na ohranjanju prvobitnosti arhitekturnega spomenika z njegovim mikrookoljem vred (rekonstruiran leseni skedenj, konservatorsko obravnavanje ometov, rekonstrukcija posameznih delov stavbe, oprema itd.). Kurnikova hiša v Trziču v primeri s prejšnjima dvema predstavlja že predvsem ohranjen spomenik ljudske arhitekture posebnega tipa (kmečka zasnova, prirejena za večnamensko predmestno bivalno stavbo). Pri prezentaciji je šlo predvsem za to, da bi kar najbolj verno obnovili vse sestavne dele arhitekture, pokazali njene razvojne stopnje, obenem pa ji dali poleg čisto spominskega obeležja (Ljudski pesnik Kurnik) tudi novo, sodobno nalogo, to je neke vrste razstavni prostor, kjer arhitektura v določenem delu stavbe rabi le kot lupina in je originalna notranja oprema kot bistveni sestavni del vključena le v manjšem in značilnem delu.

Takega načina ohranjanja ljudske arhitekturne dediščine je na žalost deležnih le par objektov, kajti zanje se mora nujno zavzeti celotna družba, ki pa za svoja vložena sredstva zahteva tudi povračilo. V naštetih primerih je bila to doslej vedno kulturna funkcija, mogoče pa bi bile tudi druge rešitve.



Preskarjev stan na Veliki planini predstavlja uspešen način muzejskega ohranjanja objektov v nespremenjenem prvobitnem okolju.



*Kot zgodovinski spomenik in izjemna ljudska arhitektura se je skrbno prezentirana Kurnikova hiša v Trzinu (rojstna hiša ljudskega pesnika Kurnika) uspešno vključila v svoje okolje.*

vključujejo tudi vsa tista dela, ki se sicer ukvarjajo le s stilno arhitekturo. O njej je bilo že dovolj napisanega, da ni treba tega še enkrat ponavljati, zdi pa se, da je postala kar neke vrste vzorec za podobne rešitve tudi drugje (mestna hiša v Škofji Loki, predvidena obnova stavbe št. 31 na Trgu Svobode v Trzinu itd.).

Tudi v okvirih manjših naselij, ki sicer niso več vasi vsaj po svoji vsebini ne več, se pojavljajo možnosti podobnih ohranitev posameznih spomenikov ljudske arhitekture. Ze začeta akcija v Liznekovi hiši v Kranjski gori nam bo čez nekaj let spet dala vzoren primer muzejsko-spomeniško obnovljene in ohranjene ljudske arhitekture in obenem neke vrste novi kulturni center v naselju. Posebej razveseljivo pri takih akcijah, ki pa žal še zdaleč ne morejo v celoti rešiti vprašanja ohranjanja ljudske arhitekture, pa je v tem, da temelje na sodelovanju s krajem samim – največkrat prav s krajevnimi skupnostmi kot danes najbolj osnovnimi interesnimi skupnostmi – to pa ni več le želja ali zahteva strokovnih krogov.

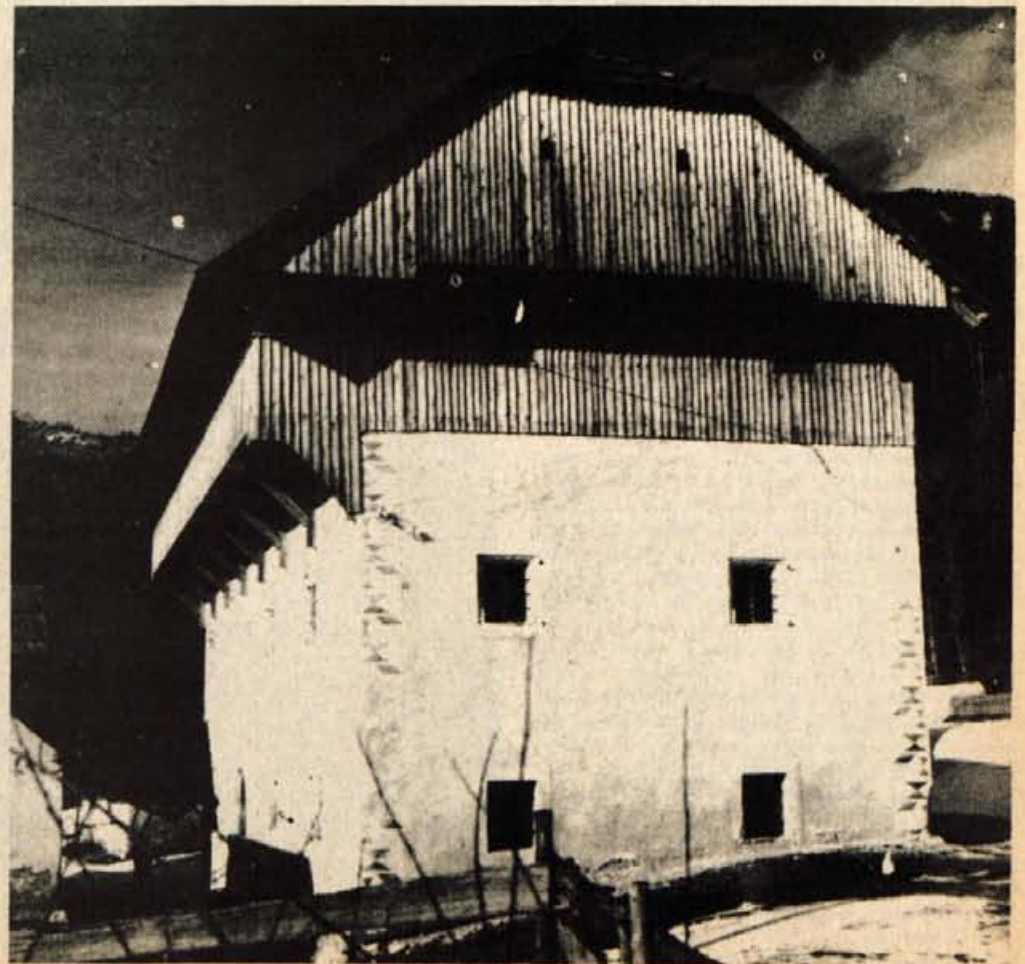
Sodelovanje krajevne skupnosti in občanov je lahko zelo uspešno (Kranjska gora...) le v primeru, če so vsi krajan dovolj informirani, poučeni in da imajo do svoje vasi, do videza svojega okolja pravičen odnos. Ne sme jim biti vseeno, ali se ohranijo kvalitetne stavbe njihovih prednikov kot spomeniki in kot nujen sestavni del oplemenitenega bivalnega prostora ali pa jih enostavno in brez pomislekov pustijo na željo posameznikov podreti. Živ primer nerazumevanja do spomenika ljudske arhitekture je razpravljanje o rušenju stanovanjske hiše iz 17. stoletja v središču Senčurja. Gre za stavbo, ki je po-

(Nadaljevanje na naslednji strani)

V zvezi s tem bi morali omeniti še poseben kompleks spomenikov, ki so povezani z našo neposredno preteklostjo. To so spomeniki naše ljudske revolucije, saj je znano, da je bila marsikatera hiša ali gospodarsko poslopje na vasi pomemben člen v dogajanjih med narodnoosvobodilno borbo, obenem pa je še vedno tudi pravi spomenik ljudske arhitekture. Ne samo skromna plošča, ob kateri se zberejo ljudje največ enkrat na leto, celotno stavbo bi morali imeti za spominsko obeležje, saj bi brez nje ne bil mogoč niti dogodek, ki je nanjo vezan. Takih rešitev se žal izogibamo pa čeprav za ceno propada celotne stavbe.

Naj kot značilen primer pojasni problematiko primer s Sidraža nad Cerkljami. Kvalitetna ljudska arhitektura iz 17. stoletja, tako imenovani »stegnjeni dom«, je bil med vojno prizorišče enega tistih dogodkov, ki simbolizirajo našo borbo. »Urediteva« spominskega obeležja v obliki ruševin (!) potvarja tako našo dejansko zgodovino kot še bolj kaže popolno nerazumevanje do kvalitete naše kulturne preteklosti, pa naj bo to spomenik ljudske arhitekture ali spomenik narodnoosvobodilne borbe. Prav v takih primerih bi bila naloga vse skupnosti, da poskrbi za ohranitev naše ljudske kulturne in arhitekturne dediščine.

Predvsem zaradi posebnih možnosti nove kulturne funkcije, ki jo dajejo obnovljeni ali prezentirani spomeniki ljudske arhitekture, nekatere krajevne ali druge interesne skupnosti kažejo danes že več zanimanja za podobno reševanje. Omeniti bi morali vsekakor Šivčevo hišo v Radovljici, ki je iz povsem anonimne ljudske arhitekture v sklopu starega mestnega jedra postala tako pomemben spomenik naše graditeljske zgodovine, da jo kot tako



*Eden najstarejših spomenikov ljudske arhitekture (16. stol) je obnovljena in na novo opremljena Jenkova kasarna na Jezerskem.*

Črtomir Zorec

# Literarnozgodovinski sprehodi okrog Kranja

4.

Spet se podajamo na sprehod, ki pa bo to pot kar naporen – saj bomo šli najprej v Zgornjo Besnico, od tod se povzpeli na Jošta, šli do Javornika in se spustili v Smartno. Tu bomo zavili proti Žabnici in Dorfarjem; nato pa jo bomo ubrali prek Sorškega polja in prišli do Praš, Mavčič in Podreče. Še skok čez Savo proti Smledniku, a brž nazaj ob reki proti Prebačevem. In današnji literarnozgodovinski sprehod bo pri kraju.

•••

Pot iz Kranja v Besnico ni bogve kako naporna, niti daleč ni do tja – a glej, tako blizu mesta je še skoro idilična kmečka pokrajina! In kako lepo zelena je ta dolina!

Del vasi – Spodnja Besnica – na začetku doline, drugi del – Zgornja Besnica – v koncu doline, kjer je tudi »sedež« fare sv. Tilna. V letih 1904–1936 je tu župnikoval **Franc Pokorn**, avtor obsežne in temeljite Zgodovine Besnice pri Kranju

(druga Besnica je pri Litiji). Tako zanimive krajepisne in zgodovinske knjige zlepa nima kaka druga slovenska vas.

Troje sinov Zgornje Besnice se je zapisalo v slovensko kulturno zgodovino: modroslovni pisatelj **Janez Fabijan** (1889–1967), skladatelj **Janez Tomaževič** (1840–1910) in glasbenik **Simon Tomaževič** (roj. 1805).

•••

Dobro poldrugo uro osojne strmine je iz Besnice na vrh Jošta (843 m). Božjepotna cerkev se je za vselej zvezala s Prešernovim imenom. Iz stolpa še dandanašnji poje zvon (težak 1344 kg), ki mu je prvak slovenskih pesnikov zložil leta 1834 napis:

**Moj bron je najden bil v dnu mórja,  
ko Turčije kraljestvo v Heladi končal  
je Navarin. Ga kupi romar, ga Samassa  
v zvon prelije, glasim zdaj božjo čast iz  
svet'ga Jošta lin.**

Napis je v bohoričici, vlit je reliefno na vnanjem spodnjem obodu velikega zvona.



Zvon s Prešernovim napisom poje iz svet'ga Jošta line še dandanašnji.

Pred leti je v stolp udarila strela in zvon poškodovala (počil je). Morda ne bi bilo napak, če bi napravili natančen odlitek, če že ne celotnega zvona pa vsaj oboda s Prešernovim napisom?

Na Joštu je v letu 1899 kaplanoval mladi **Finžgar**; v letih pred prvo svetovno vojno pa se je na vrhu večkrat mudil **Janez Evangelist Krek** (1865–1917), ki je tu vodil socialne tečaje za slovenske in hrvaške izobražence.



Spominska plošča J.E. Kreku na Sv. Joštu.

Leta 1936 so v vnanjo cerkveno steno vzdali spominsko ploščo z napisom:

**Gorenjsko krščansko soc. delavstvo  
svojemu velikemu učitelju Janezu Ev.  
Kreku. Jugoslovanska strok. zveza.**



Cerkev na Sv. Joštu (zvon s Prešernovim napisom visi v desnem zvoniku).

(Nadaljevanje na naslednji strani)

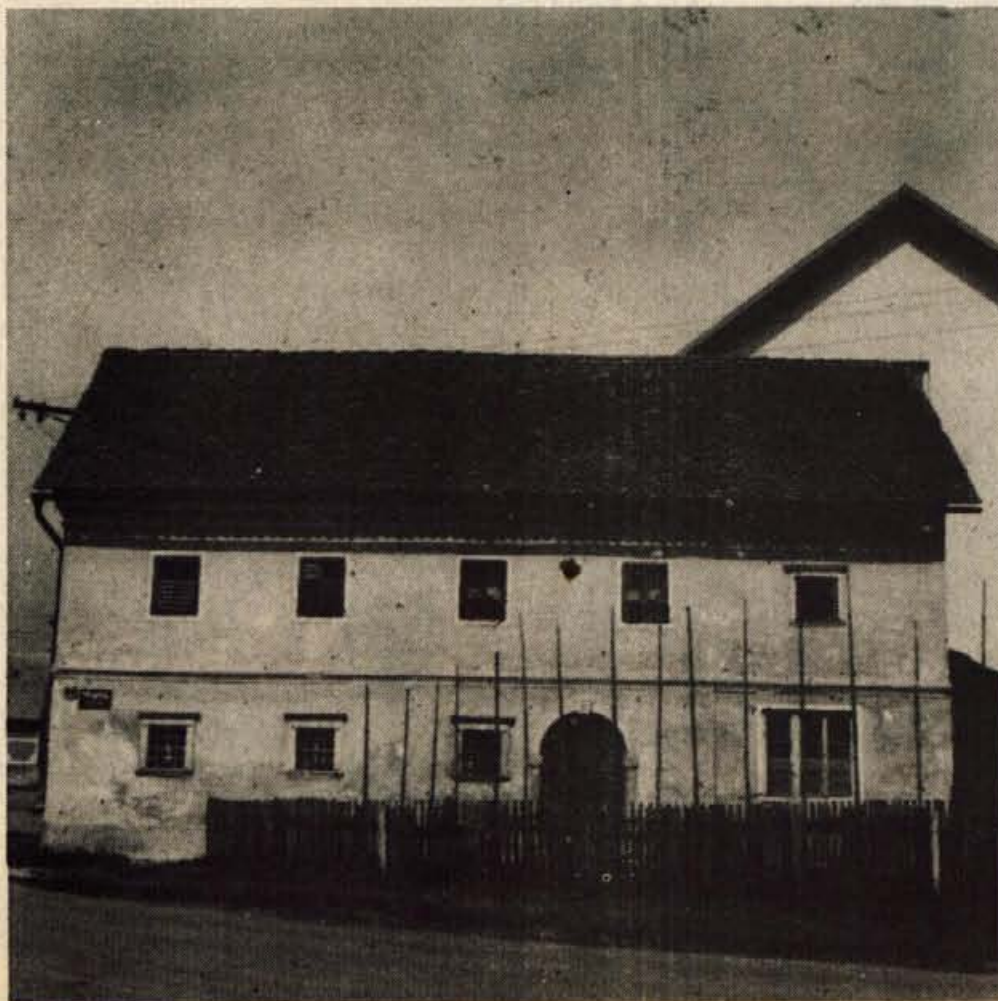


Enako se dogaja tudi z notranjostjo ljudske arhitekture. Že dolgo je sicer znano, da je zasnova naše stanovanjske hiše bila ena najnaprednejših, zato se je z dopolnitvami ohranila vse do danes. Njena glavna kvaliteta je bila v fleksibilnosti, ta pa je bila dosežena s čistim tlorisom in do skrajnosti funkcionalno nizko opremo. Vse nujne spremembe, ki so zahtevale nove prostore, nov tip opreme (kuhinje), je bilo mogoče uspešno vključiti v osnovni koncept centralnega vhoda; ta koncept je pravzaprav izhodišče tudi sodobni arhitekturi (8). Mnogo primerov že poznamo, ko je primerno dopolnjena členitev prostorov, ustrezno izboljšanje materialov in sanitarnih pogojev privedlo do zelo kvalitetne kontinuitete (ohranitve) bistva naše ljudske arhitekturne dediščine. Pri tem ni nujno, da je taka stavba že spomenik najvišje kakovosti, zaradi širine, ki jo zahteva ohranjanje koncepta tega izročila, je prav vsaka ohranjena celota že velik dosežek.

Najbrž bo težko v kratkem času popraviti škodo, ki jo je povzročila nepremišljena »modernizacija« za vsako ceno pri nas na vasi. Izgubljeni so bili vsi kriteriji za kvalitetno, lepo, domače, zato je čim širše informiranje o možnostih za ohranitev in vključitev ljudske arhitekturne preteklosti v sedanost ena od osnovnih nalog vseh poklicnih institucij, ki se s tem ukvarjajo. To so lahko muzeološke raziskave in razstave, objavljeno gradivo, spomeniškovarstvena dejavnost (predvsem aktivna in manj pasivna z zakonskim varovanjem) ter seveda arhivsko varstvo, ki naj postane sestavni del vsake vrste ohranjanja. Več kot je mogoče pričakovati od kmeta, ki res



*Doslej precej zapuščena Liznekova domačija v Kranjski gori bo po obnovitvi postala kulturni center naselja, obenem pa bo še ena kvalitetna ljudska stavba obvarovana pred sicer gotovim propadom.*



**9** *Nerazumevanje in nespoštovanje naše preteklosti bo privedlo v Senčurju do odstranitve ene najkvalitetnejših sestavin naselja.*

živi v neustreznih pogojih v stari hiši, ki je še ni znal pravilno usposobiti za nove zahteve, pa je mogoče pričakovati od tistega novega sloja prebivalstva, ki je nadomestil 60 ali več odstotkov kmetov na vasi. Poleg njih se pojavlja še zelo močan odmev na vse posege, ki jih mesta siti meščani prinašajo na vas. Ti si žele spremeniti bivalno okolje od njihovega dehumaniziranega v mestu v vaško, ki je k sreči še vedno ohranilo kljub mnogim neprimernim posegom vsaj dimenzije v človekovem merilu. Vseeno je ali se imenujejo vikendaši ali kako drugače, prav ti vnašajo posebno zmedo v okolje, kjer ljudska arhitektura predstavlja najvišjo kvaliteto. Pri tem problemu ne gre toliko za borbo proti vikendom splošno kot za to, da vnašajo doslej enotnemu okolju vsebinsko in oblikovno zmedo z nepravilno situiranimi vikendi, povsem nemogočo stilizacijo arhitekture (»alpska«, kar žal pogosto spodbujajo celo urbanistični projektanti) in z odkupovanjem in potem nepravilnim spreminjanjem ali celo podiranjem dobre avtohtone arhitekture. Le redki so med njimi taki, ki resnično razumejo vrednote okolja, čeprav je morda prav tu del rešitve za ohranitev marsikaterega spomenika ljudske arhitekture.

Morda vzoren primer takega ohranjanja je skromna, morda kajžarska domačija nad Vrhpoljem pri Moravčah. Skromnost arhitekture najbrž ne bi omogočila v njej posodobiti dosedanje polkmečko funkcijo. Novi lastnik, meščan, je celoto ohranil, vsak del domačije mu predstavlja neko kvaliteto spremenjenega okolja pa tudi spremenjenih pogojev bivanja. Čeprav gre v navedenem primeru v prvi vrsti za vrednotenje tradicionalne navezanosti na okolje, pa je bil to najbrž edini način, kako ohraniti anonimno arhitekturo, ki je po-

(Nadaljevanje na naslednji strani)



Kranj – Stražišče – Sitarске hiše – detajl fasade

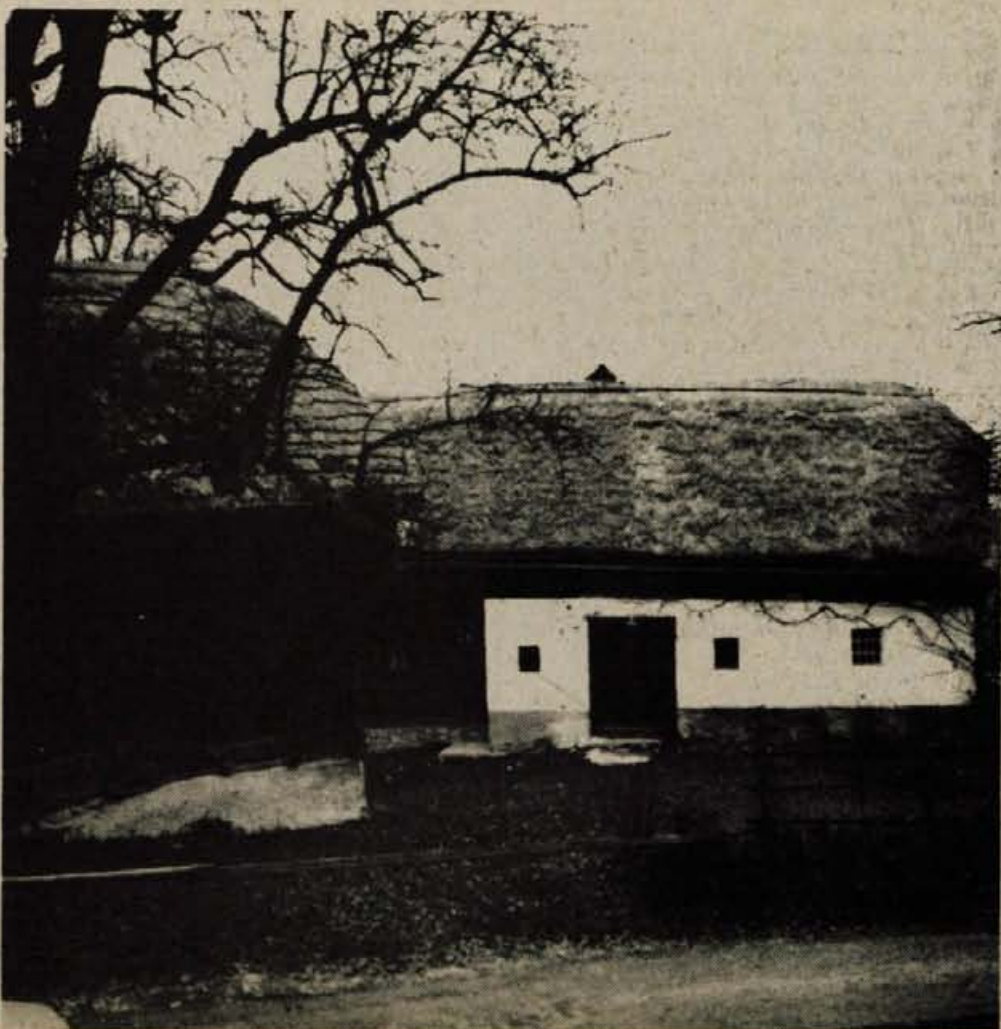
(Nadaljevanje s prejšnje strani)

stala danes, ko so vse ostalo okolje že pokvarili do skrajnosti, največja vrednota.

Enako kot skromno vaško arhitekturo je mogoče posodobiti tudi bogatejše kmečke stavbe ter obenem ohraniti vse kvalitete. Pred leti obnovljeni kmečki dvorec v Lescah (Legatova hiša) je še eden od vzorčnih primerov, kako lahko spontano razumevanje o nujnosti ohranitev arhitekturne dediščine postane kvaliteten člen v problematiki ohranjanja. Ne le da so prostori dobili vse kvalitete modernega stanovanjskega standarda, postali so deloma tudi izhodišče za novo dejavnost – turizem. S tem se srečamo še z eno od možnosti, pri tem pa ne bi smeli pozabljati, da pretirano poudarjanje ekonomike, kot izključnega kriterija za ohranitev posameznih arhitektur, ne sme postati edino merilo, saj se moramo zavedati tudi širših in daljnosežnih meril, kot je ohranjanje naše kulturne kontinuitete ali osnovna merila humaniziranega okolja. Pri takem sistemu spontanega ohranjanja se vedno pojavlja problem družbene pomoči, čeprav si je prav družba zadala to kot svojo pomembno nalogo (o tem govori tako zakon o kulturnih spomenikih kot ustava). S kompleksnim ovrednotenjem pomembnosti ohranjanja ljudske arhitekturne zapuščine bi morali upoštevati tudi te kriterije.

Čeprav navedeni primeri in v zvezi z njimi obravnavana problematika ne zajemajo v celoti tudi z zakonom pogojenega delovanja službe za varstvo spomenikov, je v bistvu le nakazana osnovna problematika. Gorenjska ima v tem reševanju morda neke prednosti pred drugimi regijami, obenem pa ima tudi večje naloge in možnosti. Posamezni primeri uspešno prezentiranih ljudskih arhitektur, nastajanje skansena v Skofji Loki, etnoparka v Kamniku, bodočega skansena v Stražišču pri Kranju, primeri spontanega ohranjanja arhitektur ali kompleksov in v zadnjem času vse bolj organiziranega dokumentiranja ljudske arhitekture so v resnici že začetki široke akcije ohranjanja kvalitete ljudske arhitekturne dediščine. Še vedno pa gre za osnovno nalogo prikazati pomembnost takega dela, premagati zastarelo in že zdavnaj preživelo gledanje na ta del naše preteklosti kot na nezajelen

spomin ali celo kot na simbol manjše vrednosti. Šele potem, ko bo tako gledanje premagano na vseh nivojih, bo mogoče ob široki podpori javnosti zastaviti vse sile za uveljavitev zgoraj navedenih nalog.



Včasih tudi nova funkcija (vikend) ob pravilnem odnosu zelo uspešno ohrani sicer propadu namenjen skromen spomenik ljudske arhitekture (Vrhpolje pri Moravčah).

#### OPOMBE:

(1) prim. I. Sedej, Ljudske prvine v arhitekturi mesta Kranj, Kranjski zbornik 1970, 262; podobne ugotovitve navajata tudi N. Šumi, C. Avguštin v različnih razpravah.

(2) A. Novak, Kmečka naselja v Dolini in arhitektura, razstava 1973, Snovanja I. VIII, št. 1, 1974, I. Sedej, Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju, katalog Ljubljana 1970 itd.

(3) I. Sedej, Slovenski muzej ljudskega stavbarstva na prostem, VS XIII-XIV, 1970, 133.

(4) Ugotovitve strokovnega posveta etnologov 21. 12. 1973 v Kamniku.

(5) prim.: P. Fister, Naselbinske oblike od Jezerskega do Bitenj, Kr. zbornik 1970, 268 dalje.

(6) isti

(7) prim.: P. Fister, Spremembe v prostorski organizaciji kmečkega stanovanjskega poslopja na osrednjem Gorenjskem med srednjim vekom in barokom, Traditiones III, Lj. 1974, 113.

(8) Posebne vzroke takega odnosa do arhitekture obravnava I. Sedej v članku Sociologija likovnega razkroja gorenjske kmečke hiše, Snovanja I. VIII, št. 2, 1974.

## Štefan Remic Pesmi

žito,  
zori in dozori,  
drugim se da,  
ko dozori.

kot človek.  
žito plemeni.  
prav je tako,  
ljudje.

gori na gori  
se žalostni kamni  
pregibljejo,

gori na gori  
se žilavi plugi spotikajo,  
rdeče ljubezni  
rojevajo.

z visočine slemena  
oranžno potilo,  
z gladovine  
kašč kajžavih  
bič brije.

preko blestivnih voda  
prelet lastovk,  
konji pod holmi,  
ljudje  
nosnih teles

in strele v bodičju  
in kronah dreves.

dol med plotovi  
zapahnjene lese,  
iztreseni krhlji  
na hribovinah,  
mršavi vranji šelest.

zvonitev v poznenje,  
zvonitev  
pušk  
po  
logeh...

### štrki.

dalez iztegnjenih  
vratov od barja v dalj  
zginevajo,  
na bleđih strehah  
puščajo perje  
v puščobnati svet.

pozabljeni dimnik sem,  
v mojih prekatih  
je burjasta sled,  
njena pesem otožna.

zlokobna tih  
v vrlogih jarkih,  
brezmadežen se sneg koti.  
švist nekam pojane živali,  
pa spet nič ni.

a to ne jenja,  
to boli.

gori na gori  
se žalostni kamni spotikajo,  
na vzdihovinah  
se plaha teleta potikajo,  
v staje in lese  
se bliski zabadajo.

doli ob krušnih pečeh  
žene pod ogrinjavkami črnimi  
kakor preplahnjene kavke  
staro sredico žvečijo,  
dečki molče  
hude zgodbe poslušajo,  
na šibkih nogah  
v goro zamukajo,  
v goro zatulijo,  
se upirajo.

### molitev z dolge njive:

bridke so jasli  
iz tvoje konjušnice,  
konj moj.  
sipki pesek  
boš vzdignil  
do mojih pleč,  
ko se bo spleta noč,  
kamen tegoben mi boš posadil,  
kajti jutri bo eden od naju  
prestar,  
kajti jutri bo konec  
usega,  
kar je na zemlji  
prstenega.

vsako leto zrasede  
skoz pogorišče  
žafran,

vsako leto zrasede  
v travi  
pokošena trava

### nemirno

kako se v srnje jadro  
dvignejo,  
kako se v sapi  
zaleskečejo  
vršiči smrekovja,  
robidovja.

deklice na jaso  
legnejo,  
životi jim drgečejo,  
ko se nad vodo  
češejo.

### nokturno

ponirek  
v zlatorjavem trsju močvar,  
že plava riba,  
da jo boš kljunil.  
z belim trebuhom  
se zaleskeče  
v hlastajoči večer.  
potem spet obstaneš  
nad jezersko vodo,  
srep in s koničastim kljunom.

### prigovor

čaka me pavji lesket,  
razprostrta plantaža  
od vznožja prek razpetine,  
napeti oljni sadovi:  
(plantaža!)

s trepetom deškega pluga  
jo zmočim,  
divje kot dež  
in blagodejno  
kakor pahljača.

nagni se, zali deklič,  
preko roba.  
glej — skrhani lemež  
iz kota čemi  
in s poda skovika  
nož slamoreznic:  
(pomisli!)

### potem

na svislji grem pit  
tvoje mleko,  
bosa v panjski votlini.  
skoz' mračno oko  
gre dež na kostanje  
in želva pod gajbico  
je vztrepetala.  
v sat tvojih gričev  
bom kanil pëlodji prah,  
potlej boš  
žena postala.

skeli te rdeč dež,  
ki na naju škropi,  
potem,  
ko se zlagoma  
ivje rodi  
na obeh...

### selekcije

med križpoti  
samo tožje,  
ena sama črna kri.

ranjeni je proč  
odgnani,  
on nam nič več ni.

v mašu,  
ki ga čez prekrije,  
ždijo jedki kačjeki.

*Ohno je ugasnilo svojo temo,  
Na pragu večera stoji sel noči.  
Vede se v ljudno  
in vabi v svojo skrivnost.  
Kljub temu: njegova podoba  
je trudna nedolžnost prikrita.  
Le kdo naj verjame njegovi nameri?  
Svet je že star.  
Izkušena roka ohno zastira.*

## Ujetost

*Deviško nebo je preklano  
z našim lačnih hrijev.  
Srce sonca je razdano  
med prste, kjer hriev je leden.*

*Duša zakleta pa upa  
v zmagujoči sprejem pekla ali neba,  
v merjenje strupa  
ali konec sveta*

## Da bo vsaj videz sočutja

*V trudno strnišev  
kljuvajo vrane.  
Veter odnaša  
izsušene grude prsti.*

*Sonce brezbrizno  
pritiska v strmi odar.  
Njiva je sama  
s svojo dobroto.*

*Posejal jo bom  
z odvečnimi zlogi  
svojih besed,  
da bo vsaj videz sočutja.*



## Koroški pesnik Andrej Kokot

Andrej Kokot je bil rojen 23. novembra 1936 v Zgornji vasi nad Kostanjami. Zaradi slovenske narodnosti so ga nacisti leta 1942 s starši izselili v priporniško taborišče v Nemčijo, od koder se je vrnil leta 1945. V taboriščnem času ni mogel do osnovne šole in je tako šele z desetimi leti začel obiskovati provizorično osnovno šolo na Kostanjah, v šolskem letu 1948/49 poskušal nadaljevati šolanje na nižji gimnaziji v Radovljici, toda zaradi odvzema potnega dovoljenja je to možnost moral opustiti, pa je nato v Vrbi ob Vrbskem jezeru leta 1951 končal osnovno šolo. V času, ko je obiskoval slovensko kmetijsko šolo v Podravljah, se je prvič začel pojavljati kot pisec. Bil je pobudnik satiričnega glasila, Podraveljski vestnik in njegov glavni sodelavec. Eno leto je bil praktikant, nato ga je pot vodila na Dunaj, kjer se je zaposlil kot šofer, hkrati pa sodeloval pri Klubu slovenskih študentov na Dunaju. Leta 1960 se je zaposlil pri Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu, prav tam pa je od leta 1963 tajnik, zato pa seveda tudi dejaven organizator prosvetnega življenja na Koroškem.

Redno je začel objavljati leta 1956, do danes pa je izdal že pet pesniških zbirk in en izbor svoje poezije, deloma doma na Koroškem, deloma v matičnih založbah. Prva zbirka ZEMLJA MOLČI je izšla 1969 pri založbi Drava v Celovcu, naslednje leto pri isti založbi pesniška zbirka URA VESTI, Založništvo tržaškega tiska in koprška založba Lipa sta mu 1972 natisnili PESNIŠKI LIST 9, četrto zbirko ČUJTE, ZVONOVI POJO je založil Kulturno umetniški klub Tone Čufar na Jesenicah leta 1972, medtem ko je bila peta zbirka ONEMELO JUTRO natisnjena spet v Celovcu 1974. Ob znanih dogodkih na Koroškem se je založba Obzorja v Mariboru odločila izdati izbor Kokotove dosedanje poezije. Izbor je pred kratkim izšel pod naslovom NEKJE PA PESMI POJO, spremno besedo pa je napisal kritik Mitja Mejak.

Njegove pesmi so bile doslej natisnjene v naslednjih zbornikih, časnikih in časopisih: Koroški koledar, Primorski koledar, Sodobnost, Slovenski vestnik, Dialogi, Naši razgledi, Prostor in čas, Dan (Trst), Dolenjski razgledi, Listi, Snovanje, AHA (Dunaj), Im Schnittpunkt (Celovec), Bagdala (Kruševac), Odjek (Sarajevo).

Je član Društva slovenskih pisateljev in slovenskega centra PEN kluba.

France Pibernik

## Noč ljubezni

*Jezik se umika tihi želji.  
Zublji skrhanih besed  
tonejo v miru sreče.*

*Tiha želja se slovesno  
širi po razpluskani gladini  
in umirja temne lise žalnih srag.  
Trepetajoča roka boža  
nežno dlan dobrote.*

*Noč je brez moči.  
V seniku strahu je zapel petelin.  
Znamenje ljubezni vzhaja.*

## Zadrega

*Nekaj bi lahko še počeli,  
časa je dovolj.*

*V naših očeh pa je mrak,  
kot da je dnevu odzvonilo,  
cilj naš dosežen.*

*Čemu potem še zapiramo pot?  
Na polju še rosa leži  
in neobzrdani žrebeci še čakajo,  
da jo njim prepustimo.*

## Smrt pesnika

*Človek  
je v zemljo  
zasadil nož svoje  
večne ostrine.*

*Zahrevela  
je duša otroka  
in pesnik je bažal  
kaplje krvi.*

*Nenadoma  
se je razklalo nebo,  
usahnulo beseda,  
sonce brez sija zašlo.*

*Po krvavih brazdah črna  
raža hodi in metuje  
pisane sadi.*

## Pesem vrane

*V moji jati nihče ni bela vrana.  
Vsi drugim kljuvamo oči, vsi enakih  
misli smrti letamo v objem.  
V moji jati nihče ne misli belo,  
vse je črno urejeno, to prava vranja  
je modrost. Vse, kar je belo, je brez pomena  
za vranjo zgodovino.  
Vrane ne letamo brez kljuna!*

## Pesem

O, vse je pesem!  
Kamen na cesti,  
pozabljene cokle  
v hlevu, trhle kosti  
davnih bitij,  
potopljene ladje  
na dnu oceanov,  
prestrelejene čelade  
v muzeju,  
razpadla hiša na vasi.  
Vse je pesem,  
žalostna ali vesela.  
Samo človek,  
človek ti nisi  
več pesem.  
Ti se samo giblješ  
po razpredeni mreži  
cest, kjer ni več  
steze,  
da bi srečal soseda  
in z njim spregovoril  
nekaj preprostih besed,  
da bi bila pesem!

## Pozabljeno sonce

Pozabljeno sonce  
zaman sije  
v rosno lice devištva  
in bujni cvetovi  
v prazno odpirajo  
svoj pisani maj.

Utrujene  
noge brezbrizno stopajo  
mimo brstečega časa.  
Misli sklonjene glave  
so že daleč nekje v jeseni,  
oči zamaknjeno ždiyo  
v slutnje grozeče.

Le kdo naj še zvedri  
motne oči,  
da bi zazrle veselje  
pojoče poljane!

## Svarilo mrtvih

Zemlja  
se je pogreznila vase  
in njena gruda  
je vztrepetala.  
V njenih žilah je zaklokotala  
kri mojih bratov in v visokem curku  
bruhnila v nebo,  
oškropila črne oblake in travo  
in goro ljudi,  
ki se je naposled podrla  
in razletela v prah.

Zemlja  
se je stresla,  
ker so spregovorili mrtvi.  
V njihovem besu  
je zarohnela resnica  
našega izvora.

## Čakanje I

Kolobar je znova zaključil svoj krog.  
Pogum je ustavil svoje nihalo.  
V temnici je samo še grmada nadlog,  
vztrajnost v tnalno tišči svojo glavo.

Roka, povelja se zgublja v čredi strahu,  
mrtvaški sprevod pa vdano  
čaka na zagovor obsodbe, prokletstvo zidu,  
svečani obred smrti ali umik v besedo razdano.

## Kakor krt

Kakor krt  
rijem po zemlji  
in včasih izrijem  
kup sveže prsti.

Naposled truden  
omahnem  
in se zamislim:  
in vendar je bilo  
koristno.  
Me bo vsaj  
kosec preklel  
ko se mu kosa  
zarije v krtišče.

## Čakanje II

Luna leno bdi  
nas sivim poljem.  
Smreke se zagrinjajo  
v skrivnost svojih senc.

Samotna starka  
legla je z nočjo,  
nespečnost čas  
spreminja v večnost.

Ob dimniku  
se stiskajo golobi.  
V okno skritih upov  
pognal je cvet ledenih rož.



Veliki Jecnik, nosilni tram stropa z letnico 1754

Valentin Cundrič

## Zavrnitve

Samo v telesu so poti,  
ki jih mora meso prehoditi.  
In so kraji, ki jih čuti  
ne smejo obiti.

1—16

Zamolčal nas bo čoln,  
ki čaka dež in čas.  
Obdobje vesel nas bo preživelo  
z močjo, ki ni je v nas.

Razpadli bomo, liki, ki zorijo  
lepše kot drevo in vek.  
Stopinje in objemi ovenijo.  
Dnevi so netrajni. Beg.

Pa ničesar ne sporočamo  
in ne vabimo nazaj.  
Smo zamudili in smo zamujeni.  
Se zapiramo, odprti nastežaj.

Smo komaj sprotni, shodni;  
očakujemo vsi dež in čas.  
Nam skladnim in podobnim  
je premalo le en sam obraz.

17—48

Molk je nasip,  
kjer se svet neha ali začne,  
kot je glas misel,  
ki knjigo telesa žge.

Vsaka beseda živi dneve,  
smrtne in se jih boji.  
Obsojena je na življenje,  
kakor si ti.

Vsaka pesem živi leta,  
smrtna in se jih veseli.  
Obsojena je na življenje,  
na življenje molka in ljudi.

Vseh besed je le dvanajst,  
trinajsti je molk ime.  
In vseh pesmi je dvanajst,  
in vse trinajsto govore.

Že ko si spregovoril prvo,  
spregovoril si vse.  
Zadnja ne more priti,  
če prejšnje niso prišle.

In je stavek bojišče  
in pesem bojna plan.  
In je izid usojen,  
stranema obema znan.

Ker besede se premikajo  
samo v smeri stavka.  
In vsaka pesem je prva  
in vsaka dvanajsta.

In dnevi se vrstijo  
samo v smeri leta.  
In kar ti ostane od leta, si sam,  
časa odsunjena lesa.

49—60

Materina znamenja prižgeš  
Na vrtu stare muke. Zvon  
iz tujega telesa slišiš.  
Hlip tuje duše. Sok

grenak je vse, kar rečeš.  
In vse, kar slišiš. Nežnost vsa,  
ki jo deliš in ki si je deležen.  
Rod izpije te do dna.

Prehod. Te šiva z dolgo iglo  
trenutek in prenaredi.  
Krik lastnega imena  
te končno prebudi.

61—76

Iz kristalne krogle bo izstopil  
dan jutrišnji. V njej zapuščen  
ostal bo zlog, ki bo beseda,  
ko bo zrel in prošni, ker

se brez namena krik,  
utrgan iz mesa in še tako goreč,  
bo zgrudil in bo pesek. Zategadelj  
prostiti ni preveč.

V puščavi rdečih sanj odbije  
ura, ki še ni prišla.  
Ne tvega ona. Ne tvegaj ti,  
da bi položil roko na pečat.

Neizgovorjena naj beseda  
marsikatera bo ta dan.  
Pesem, izprošena in tvoja,  
jim bo odvzela sram.

77—104

Kretnja je ozadje ure,  
ki tvoj je gospodar.  
Mrlič z njo slavijo  
nemost svojega mesa.

Z njo zaljubljeni opraviči  
zadrego, ki greni.  
Otrok dogodke neprijazne  
tako od sebe prepodi.

Še glas je le ozadje  
nečesa, kar ljudem  
ne pride v roke. Več  
povedati ne smem.

Ljudje smo le zamisli  
ur, ki so prešle.  
Ur, ki nas tajijo  
in puščajo v prostorju rje.

Kot roka se izproži  
včasih operoteno iz temin  
in te poboža. Vzhičenost  
izmakne se v spomin.

V ozadju vse je znano,  
a to ni naš svet.  
Kdor se mu približa,  
v oblikah tone. Cvet,

ki se stekli pred njim,  
je sporočilo in ukaz.  
Ne veseli ne žalosti,  
a prosil bo za nas.

105—109

V votlini dni  
je luč prižgana  
v spomin na pesem.  
Si luči hrana.  
Tvoj lik gori.

Edo Torkar

## Na volčji strani gore

V piramido zložena drva na ognjišču so naglo dogorevala. Ognjeni zublji so jih hlastno oblizovali in jih spreminjali v pepel. Piramida se je sesuvala vase, na vse strani so pršele iskre in ugašale v mokri steptani travi zraven ognjišča. Plameni so se pritulili, ogenj je počasi pojemal in nazadnje je ostala samo še žerjavica. Zamolklo rdeče je žarela izmed počrnelih ognjiščnih kamnov.

Karel je sedel sključen na zvitem šotor-skem križu pred vrati zapuščene, že napol podrtne pastirske kolibe, z rokami si je objemal kolena in brez misli strmел v zamirajoči ogenj pred seboj. Potem se je njegov pogled počasi dvignil in zdrsel čez pokrajino, dokler se ni ustavil na gladini majhnega jezera, ki je samevalo na dnu plitve travnate kotanje sredi planine. Nikoli se ni naveličal gledati tega jezera. Vsak dan, da, celo vsako uro ga je videl drugačnega. V brezvetrju je bilo podobno velikemu steklenemu očesu, ki nepremično motri nebo nad seboj in se tudi samo navzema barve neba, ko pa je čez planino zapihalo, so po jezeru zaplavali šopi gnile močvirne trave in odpadlo listje, ki ga je bil veter zanesel iz gozda, njegova gladina se je nakodrala in jezero je dobilo značilno temno zeleno barvo.

Veter, ki je že od jutra vel skozi drevesne krošnje in česal travo na planini, je zdaj zapital močnejše in obenem spremenil smer, toda da se je dim z ugašajočega ognjišča začel valiti naravnost proti kolibi. Karel se je kašljajoč in s polnimi očmi pekočega dima presedel na drugo stran ognjišča. Začelo ga je zebsti. Nalomil je nekaj dračja in ga vrgel na tlečo žerjavico, da bi oživel zamrli ogenj. Ker pa je prejšnji dan skoradja nepretrgoma čezevalo, je bilo dračje moko in se nikakor ni hotelo vžgati. Mračilo se je, veter je že zelo močno pihal in črni nevihtni oblaki, ki so se že od poldneva kopičili tam zadaj nad Magličem in Zelengoro, so se zdaj razgrnili že po vsej južni polovici neba. Ko je Karel dokončno obupal nad ognjem, se je vrnil v kolibo, se do vratu zavil v odejo in sedel na pograd. Prižgal je svečo in jo postavil v pločevinasto konzervno škatlo na polici. Nato je iz žepa izvlekel kemični svinčnik, iz drugega žepa pa še zamaščen notes, ga položil predse na kolena in pisal:

»Dvanajsti dan na Leliji.

Danes sem v jezeru spet ujel dve ribi. Eno sem spekel za zajtrk, drugo za kosilo. Že peti dan nisem naletel na nobenega človeka in kaže, da mi bo navsezadnje postalo tu zgoraj čisto znosno. ... Ponoči sem sanjal o jelenčku. To niti niso bile prave sanje, bolj bežen privid; v mojo kolibo je priskakljal majhen bel jelenček z rogovi takšne barve, kot imajo nekateri polži svoje hišice ...

Potem je prenehal, ker mu je nenaden sunek vetra, ki je butnil v kolibo, ugasnil svečo in se je znašel v temi. Svinčnik je vtaknil nazaj v žep, beležko tudi, in se tesneje zavit v svojo staro, že razcefrano in od moljev razrto vojaško odejo, v to odejo se je že pred tridesetimi leti na ruski fronti zavijal njegov oče.) Z rokama se je oprijel kolen in se sključil v dve gubi, da bi mu bilo topljeje.

Po prvem sunku je bilo zunaj kakšno minuto ali dve popolnoma mirno, noben list se ni premaknil, nobena travna bilka, potem pa je bilo zgoraj na hribu zaslišati nekakšno mrmanje, pritajeno in grozeče, to mrmanje je kaj kmalu preraslo v hrumenje – slišati je bilo, kot da bi nekje daleč za hribom zbobnel vlak čez železniški most –, in takoj nato je bil vihar že spodaj na planoti. Mogočna stoletna drevesa na njenem robu so se zamajala, trava je nizko polegla in prazne pastirske kolibe ob jezeru so presunljivo zaječale v vseh svojih spojih. Karel je strmel venkaj skozi četverokotno odprtino vrat in napeto prisluškoval v temo. Nobene zvezde ni bilo videti na razdrapanem nebu in tudi luna ta večer ni vžla. Samo veter je divjal kot obseden; – kot da bi hotel s tega, že tako revnega kosa zemlje izbrisati vse, kar ni pognalo v njej dovolj globokih in močnih korenin. Karel je dobro vedel, kaj se pripravlja. Nebo v teh odmaknjenih balkanskih gorah nima usmiljenega srca. Niti najmanj se ne meni za uboge človeške uši, kadar se mu zahoče veseljačenja.

V kolibo je začel pljuskati dež in temo je razsvetlila bliskavica, spremljana z zmeraj bolj močnim in rezkim grmenjem. Krhko ravnotežje med nebom in zemljo je bilo zdaj do kraja porušeno. Nebo se je zrušilo na planino in se zagrizlo vanjo z vsemi svojimi ostrimi zobmi. Nekajkrat je suho, rezko in brez odmeva treščilo prav v neposredni bližini kolibe. Koliba ni imela vrat, pa tudi streha je puščala kot sito, nevihta pa je zmeraj bolj besnela. Karel se je moral zavleči prav v skrajni spodnji vogal pograda, kjer mu mrzla pršavica ni mogla do živega. Skril je glavo pod odejo, zaprl oči in si s prsti zamašil ušesa. Na hrbtu je začutil mrzlo mokroto. Tudi v stopala ga je začelo zebsti. Spet je treščilo nekje čisto blizu kolibe. Vprašal se je: kaj ostane od človeka, ko vanj udari strela? Skušal si je predstavljati samega sebe kot brezoblično gmoto črnega oglja s požganimi lasmi in z zvodenelo krvjo v žilah. Posilil se je smehom, da bi pregnal tesnobo, ki se mu je zalezla že v vsak kotiček njegovega telesa. Smej se, fant, kadar si v dreku, si je rekel. Smej se! Ali pa tuli kot zver. Mogoče se boš pretulil skozi to noč in skozi to neurje. Nikogar ni tukaj. Ničče na zemlji in na nebu ne ve zate. Pa tudi, če bi kdo vedel, ti ne bi pomagal. Ves skrivljen je ležal na pogradu, že trudne glave in premrlih rok v žepih. Naj se zdviga vse tole, je zamrmral še predse, preden so se mu oči zaprle in mu je glava klonila na mokro seno ležišče. Naj se kar zdviga!

Kratek film že na pol zabrisanih spominov (ali morda zgolj prividov?) se mu je zavrtel pod priprtimi vekami v tistem vmesnem času med budnostjo in spanjem. Topli dnevi nekega poletja: belo kamenje na plaži, mnogo belega, od sonca razbeljenega kamenja in vmes svetlikajoče se polžje in školjčne lupine; mlačne pene morja, ki mu oblivajo bose noge; leseni ribiški čolni za pomoli, zasoplo brnenje njihovih

motorjev; odprta knjiga na bližnji skali: Joseph Conrad: Lord Jim, ki ji topla sapa z morja obrača liste. Predstavlja si: ko se zlekneš na hrbet in se skozi priprte veke ozreš proti soncu, se ti razpne rožnata mavrica čez trepalnice. Iti do kraja, potopiti se do kraja. Naj se zdviga vsa ta kri – tista zgoraj na nebu in tale tule v mojih žilah. Saj to je pravzaprav zmeraj ista kri. Ista kri se preliva skozi meso in dušo. Počasi razpiraj veke. Mavrične niti na trepalnicah se potrgajo, na belo ozadje plaže se zariše zagoreli črkljasti obraz. Spet ona. Spet tiste njene sive (ali sinje?) oči, od sonca in soli pobeljeni lasje. Skomig z rameni, širok, malce sramežljiv nasmešek namesto pozdrava. Dve vrsti majhnih, belih, rahlo navznoter obrnjenih, riževim zrcem podobnih zob. Potem se zresni, leže na pesek poleg njega, čisto od blizu se mu zazre v oči in spregovori: – Glej, zdaj si tukaj pri meni, lahko te gledam, lahko se te dotikam, ampak v tvojih očeh je že zapisan odhod. Kam spet misliš iti? – Nekam v hribe, za dolgo časa, sam. – Kaj boš tam delal? – Živel bom v kakšni votlini, nastavljal bom zanke, lovil ribe in nabiral lešnike. – In ko se boš vrnil? – Šel bom v neko tuje mesto. – V Ljubljano? – Ne, tam se že bil. – Dolgo? – Dovolj dolgo, da sem jo zasovražil. – Kam pa boš potem šel? – Nekam, kjer ne bom nikogar poznal in tudi mene ne bo nihče poznal. V Reko, Zagreb ali v Maribor. – Kaj boš počel tam? – Delal bom v kakšni tovarni, da se bom lahko preživljal. Zvečer bom hodil v kino in zapeljeval natakarike po gostilnah. – Koliko časa boš ostal tam? – Dokler se ne bom naveličal. Nekaj mesecev, morda eno leto. – In potem? – Poberal bom svoje stvari in šel na kakšno ladjo za mornarja. Prihranil si bom veliko denarja. – Kaj boš z denarjem? – Nič posebnega. Kupil si bom staro hišo na deželi, oženil se bom s kakšno zdravo kmečko žensko, ji naredil kup otrok in živel srečno do konca svojih dni. – Misliš? – Poskušam verjeti ... Dekle potem ne sprašuje več, molče se dvigne in gre v vodo. Čez čas se vrne in leže nazaj k njemu. Njeni lasje so mokri, sprijeti, ustnice pomodrele, njena koža izžareva hlad in diši po algah. Sunkovito strese z glavo, da se ji lasje razsujejo po vročem obrežnem kamenju. Ko leži na hrbtu, se ji v popku naredi majhno slano jezerce, (ki pa ga sonce že čez nekaj trenutkov posuši), in še bolj spodaj, v mehko zaobljeni kotanji med stegni in trebuhom, se ji skozi mokro tkanino kopalik začrta temen obris poraslega venerinega grička – bolj slutnja kot obris. Dekle ga nato z nenadnim izbruhom razposajenega smeha zmoti v gledanju njenega telesa. – Zakaj se režiš? jo vpraša. Mi ne verjameš? – Vse, razen tistega o natakarih. Ne morem si te predstavljati, da bi s kozarcem v roki slonel za šankom in zapeljeval natakarike. – – – On se nasmeheval in ne reče nič. Dolgo časa oba molčita, čez čas pa se dekle spet nagne nadenj, mu s prsti prečeše lase in zamišljeno reče: – Veš, zadnjič sem gledala neki film ... Mislija sem ... Moral bi vzeti s seboj puško in konja, ko boš šel v tiste hribe ... – – –

Sonce, morje, dokle ob njem na vročem pesku, dolgolaso, dolgočono, malce pegasto ... Kje sem jo že videl? se je vprašal Karel, že ves mehkotopel in omotičen od bližajočega se spanca. Na kateri obali, ob katerem morju? In kdaj? V katerem poletju?

Potem je prišlo spanje, umirilo je utripanje njegovega telesa in ga odčaralo prividov. Obležal je z vznak nagnjeno glavo, z velikimi požirki je pil temo in zdelo se je, kot da so vsa poletja in vsa dekleta odpotovala nekam daleč.

Medtem se je veter na Leliji utrudil in pojenjal, tudi grmelo ni več, le dež je še monotonno škrebil po strehi kolibe in iz gozda so se začele oglašati živali: sove, lisice in divje svinje.

Ko se je Karel v poznem jutru ves premražen zdramil iz sna, ga je zaslepila belina novozapadlega snega zunaj pred kočjo. Vse živopisane jesenske barve so izginile in ostali sta samo še dve: siva barva oblačnega neba in bela barva s snegom pokrite planine. V eni sami oktobrski noči se je zapoznelo poletje umaknilo prezgodnji zimi.

Precej se je trudil, preden se mu je posrečilo zakuriti ogenj in skuhati kosilo. Po drva je moral gaziti daleč ven v gozd, kjer so ležali kupi smrečja, ki so ga bili drvarji že pred dolgim časom pustili tamkaj, ko so lupili in kleščili drevesa. Na teh kupih je zdaj ležal sneg, bili pa so že od prej premočeni od dežja, tako da je moral premetati vsa grmado, da je prav spodaj pri dnu le našel nekaj suhih vej, ki jih je potem lahko uporabil za kurivo.

Spodaj v gozdu, ob potoku, je že od zgodnjega jutra brnela motorna žaga, vmes pa se je s težkimi udarci oglašala sekira. Prvič po tednu dni so na Lelijo spet prišli drvarji iz tabora ob rečici Govzi. Karla je to nenehno brenčanje motorke in pikpokanje sekire po eni strani motilo, po drugi strani pa ga je navdajalo s toplim občutkom, da le ni tako do kraja sam in zapuščen na tej bogu in ljudem odmaknjeni planini.

Popoldne so na Lelijo prišli volkovi.

Zaslišal jih je že med kosilom. Sredi obeda je nenadoma obstal, roka, v kateri je držal žlico, mu je obvisela na pol od sklede do ust in med zobmi mu je obtičal še neprežvečen kos kuhane slanine. Pazljivo je prisluhnil in se s priprtimi očmi zastrmel proti znožju gore, prav tja, kjer je še pred dvema urami vlačil smrekove veje izpod snega. Ni se zmotil. Brnenju motorne žage spodaj ob vodi so se zdaj z druge strani pridružili še neki drugi glasovi: tožeče, previjajoče se volčje tuljenje, podobno lahnemu žuborenju oddaljenega potoka. Ti glasovi so se hitro približevali in kmalu je vsa planina grozljivo odmevala od tuljenja. Prihajalo je od vseh psov, iz več različnih smeri.

Karlu ni bilo več do jedi. Z drhtečo roko je odložil žlico in menažko, izvlekel sekuro in se postavil pred vrata kolibe, zaskrbnjeno motreč zaradi megle zabrisano črto med gozdom in čistino na oni strani jezera. Motorna žaga spodaj ob potoku je nehala brenčati. Čez nekaj minut sta se na robu zasnežene planjave pojavili dve temni moški postavi in se potem počasi napotili proti kolibi. Karel ju je hitro spoznal. Oba sta bila drvarja iz delovišča ob Govzi. Zadnje dni pred njegovim odhodom v planino so ob večerih skupaj pili rakijo in metali karte. Prvi je bil plečat, majhen, krivonog, z opičjem obrazom in s kratkimi svetlimi lasmi, ki so mu rasli nizko na čelo; ime mu je bilo Suljo. Drugi je bil temne polti in črnolas. Bil je večji in precej mlajši od prvega. V delovišču so ga klicali z vzdevkom Čigo. Krivonogi se je pri hoji opiral na toporišče svoje sekire, črnolasi pa je nosil s seboj motorko. Pred kolibo sta se oba molče ustavila, počenila na pete in se zagledala v smer proti gozdu, od koder je prihajalo tuljenje. Karel ju je opazoval s tiho hvaležnostjo v očeh. Gledal je obrise njihovih močnih mišičastih teles pod modrima delovnim oblekama, grčaste dlani, ki so se krepko oprijemale sekire in motorke, njuna zresnjena, pa vendar prav nič prestrašena obraza, v iščočem strmenju napete oči. Čutil je grobo toploto, ki sta jo izžarevali ti dve telesi in ta toplota ga je grela. Bilo mu je kot živali, ki se po dolgem tavanju vsa premažena zateče v votlino pred neurjem in jo tam sprejmejo medse druge živali, iste vrste in istega rodu, in jo ogrejejo s svojimi telesi.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

»Jih je veliko?« je vprašal Karel, trudeč se, da bi zvenelo njegovo vprašanje kar se da brezbrizno in mimogrede.

Drvarja sta ga živo ošinila z očmi, kot da bi hotela na njegovem obrazu zaslediti znamenja negotovosti in strahu.

»Seveda jih je veliko,« je zatrdil cigan. »Le poslušaj, človek, kako zavijajo, mater jim zversko!«

»So nevarni?«

Krivanogi ga je srepo pogledal skozi priprte trepalnice.

»Butaj z glavo v sneg in hvali Alaha, da si sploh še živ!«

»Pojdimo pogledat, kje so!« je odločno pribil cigan in se z motorko v roki napolil mimo jezera proti gozdu. Krivanogi se je z obem rokama čvrsto oprijel sekire in krenil za njim. Karel si sam za nobeno ceno ne bi drznil tvegati tega izleta v gozd, vendar ga je odločnost obeh drvarjev opogumila in je šel tudi on. Skrbno je pazil, da ni zaostajal in se je ves čas negotovo oziral okoli sebe, pozoren na vsak šum in premik med drevjem.

Ko so začutili prisotnost ljudi v gozdu, so se volkovi potuhnil. Može, ki so zašli že precej visoko med drevesa, so se zdaj ustavili na robu široke lesne drče, katere dno je bilo na debelo nasuto z listjem, kamenjem in snegom. Vse je bilo tiho, le na dnu grape je žuborel skrit studenec in kdaj pa kdaj je skozi drevesne veje zdrsel sneg. Može so se oddihovali od hitre hoje navkreber in iz ust so jim v kratkih presledkih uhajali oblački bele sape.

Cigan je odložil motorko v sneg k svojim nogam, si z zaokroženimi dlanmi obeh rok zaslonil usta in na ves glas zahukal navzdol v grapo. Vsi trije so s pridržano sapo prislunili navzdol v temačno globel. Ko se je med skalovjem v grapi izgubil zadnji odmev ciganovega klica, je v gozdu zavladala gluha tišina.

Cigan je zaklical še enkrat.

Na odgovor tokrat ni bilo treba čakati. Iz grape se je takoj oglasilo globoko in hripavo tuljenje starega samca, vodje krdele. Takoj so mu pritegnili še drugi. Tožeči, zavijajoči glasovi so se previjali drug čez drugega in naraščali kakor reka. Mrcine so morale biti že čisto blizu, čeprav jih zaradi teme v grapi može niso mogli videti. Karla je mrzlo spreletelo po hrbtu. Ko pa je videl, da se nihče od onih dveh ni vznemiril, se je takoj pomiril tudi sam. Krivanogi se je brezbrizno naslanjal na toporišče sekire in vlekel čik, cigan pa je z roko na vplinjaču motorke čakal, da se bodo volkovi zadosti približali in jih bo potem pognal v beg.

»Boš videl,« je prepričano zatrdil Karlu, »ko bo tale igračka zahrumela, se bojo razbežali ko zajci!« Pri treh besedah je z zaupljivo kretnjo pokazal na žago in jo pomenljivo potežkal v roki.

Krivanogi je vrgel čik v sneg in stegnil roko proti grmovju na oni strani grape.

»Poglej jih!«

Karel se je ozrl v smer, kamor je kazal drvar. V polmraku gozda je uzrl nejasno sivo senco, ki se je odlepila od grmovja in počasi zdrsnila po robu drče. Njej so sledile še druge sence, nizko in potuljeno, z glavami pri tleh in z repi med nogami. Cigan je hotel vžgati motorko, pa ga je krivanogi zaustavil, rekoč:

»Počakaj, da pridejo bliže. Daj Slovencu priložnost, da se jih nagleda.«

Potem se je obrnil h Karlu in rekel:

»Vidiš, Slovenec, o tem se boš lahko razpisal v kakšnem časopisu.«

»Bom,« je odsotno pokimal Karel. Bil je že pošteno vznemirjen. Nelagodnost in strah sta se mu družila s ponosom, ko je pomislil, kako je pravzaprav nenavadno in razburljivo to, da je sedaj tu na tej zasneženi planini in si stoji iz oči v oči s tolpo sestradanih volkov, in s pomilovanjem je

pomislil na ljudi iz njegovega domačega mesta ter na njihova puščobna vsakdanja opravila. Pomislil je na šihitarje v fabriki, ki s polnimi usti žveplovega prahu strežejo talilnim pečem, na študente, ki se v temačnih podstrešnih izbah guliijo za nekakšne izpite, na neuspele umetnike, ki si v zadnji sobi pri Treh grozdih z vinjački in konjački privezujejo svoje razbolele duše, na uboge uradniške pare, ki dan za dnem prekladajo neke ničeve papirje in ubogljivo požirajo govno svojih nadrejenih. Globoko je vzdihnil vase zrak in bilo mu je, kot da s tem zrakom vsrkava vase tudi vso to divjo planinsko pokrajino okoli sebe. Čutil je prožno, spočito težo svojega telesa in začutil je — zdaj prvič — da je ta divjina pravzaprav njegov pravi dom, ki ga je bil toliko časa zaman iskal in da so te gore — Maglič, Treskavac in Zelengora —, ki se belijo na obzorju, njegove izgubljene sestre.

Karel bi v svoji domišljavosti morda še dolgo spletal legende o sebi, a dogodki so si tako hitro sledili, da mu je zmanjkalo časa. Volkovi — bilo jih je šest ali sedem — so se z opreznimi koraki zverji, ki se pripravljajo na naskok, približevali mestu, kjer so stali može. Karel je nehote stopil nekaj korakov nazaj. Prav tako tudi drvarja. Volkovi so se približali na slab lučaj. Njihova mršava, a žilava, z gosto umazano sivo dlako zarasla telesa so jim pri hoji mehko valovila in rumenolive oči so se jim svetile z mrzlim, izpitim sijajem.

»Vžgi!« je siknil krivanogi. »Kaj čakaš!«

Cigan je s sunkom potegnil vrstico vplinjača iz ohišja žage, toda motor je zatajil in zatektekal v prazno. Cigan je potegnil še enkrat. Spet nič. Volkovi so začeli počasi in potuhnjeno krožiti okoli mož. Najbližji in najdrznejši so že začeli renčati in kazati zobe.

Krivanogi je z nestrpnim gibom potegnil motorko iz ciganovih rok. Tudi on je ni mogel vžgati. Po tretjem ali četrtem izjalovljenem poskusu so se mu od razburjenja začele tresti roke in minila ga je tudi vsa lokava samozavest, ki se mu je bila poprej ves čas isknila v očeh. Ko je sprevidel, da motorke nikakor ne more spraviti v pogon, jo je pustil ležati v snegu, oprijel se je svoje drvarske sekire in se jel mrmraje priporočati Alahu. Kljub mrazu so mu po obrazu drsele debele srage znoja. Cigan ni imel sekire, pa tudi Alahu verjetno ni kaj dosti zaupal, zato se je, klečeč v snegu, na vse kriplje prizadeval, da bi odkril okvaro na motorki. Karel, ki je ves čas z živo prizadevnostjo, ki jo lahko rodi samo strah, opazoval početje obeh drvarjev, je takoj opazil, kako hitro je skopnel njun brezbrizni pogum, brž ko je tehnika odpovedala in njuna čudodelna ropotuljica ni hotela dajati glasov od sebe. In zdaj, ko ju je spregledal, je v jasni luči videl tudi sebe. Ko sta bila drvarja še samozavestna in mirna in se je zdelo, da odločni gibi njunih z grobo močjo in toploto nabitih teles obvladujejo vso planino, se je tudi on počutil varnega in močnega, zdaj pa, ko pri njima ni več mogel najti opore, so se mu spodmaknila tla pod nogami, padel je v globoko brezno svojega lastnega strahu, tam je obležal in se ni več pobral. Odvrget je svojo malo taborniško sekirico in se brezglavo zapodil proti najbližjemu drevesu. Krčevito se je oprijel ene izmed njegovih spodnjih vej, toda roke so mu bile preveč slabotne, mišice preveč omrtvičene od strahu, da bi se mogel potegniti kvišku. Oslabeli prsti so se mu razklenili in zdrseli po mokrem in spolzkem lubju. Izgubil je ravnotežje in padel v sneg. Pobral se je in stekel po pobočju navzdol. Že po nekaj korakih se je spotaknil ob korenino in še enkrat padel. Zajel je polna usta snega in smrekovih iglic. Drvarja zgoraj sta na ves glas zakričala. Karel je s kotičkom očesa zaznal sive sence, ki so se z vseh strani bliskovito pognale proti njemu.

Te sive sence — to so bili volkovi, to je bila siva volčja smrt, ki je prihajala nadenj. Toda še preden se mu je to dejstvo dokončno zasedrilo v zavesti, še preden se je utegnil zgroziti ob njem, se je po vsem gozdu razlegalo mogočno in zmagoslavno rohnenje bencinskega motorja. Motorna žaga v ciganovih rokah se je končno le vžgala.

Motorka je pela še dolgo potem, ko se je volčja tolpa že zdavnaj razbežala globoko v srce gozda. Trije može so stali na robu grape in z velikimi požirki srkali vase po izgorelem bencinu dišeč zrak. Potem so se — še vedno s prižgano motorko — napotili nazaj k jezeru. Drvarja sta hodila hitro, s krepkimi, samozavestnimi koraki zmagovalcev in Karel ju je komajda dohitel. Bil je bled v obraz in noge so se mu zapletale pri hoji. Zamolklo razbijanje srca se mu je še vedno prelivalo po vsem telesu — kot oddaljeni odmev zdaj že prebolelega strahu.



(Nadaljevanje s prejšnje strani)

memben sestavni del osrednjega vaškega »trga« v naselju in obenem eden najboljših še ohranjenih primerov ljudske arhitekture v vasi (5). Šenčur bo izgubil do konca kvalitete posebni skupnosti prilagojenega in oblikovanega naselbinskega središča, ki že postaja brezčuten, hladen, potrošniški prostor (trgovina...).

Ohranjevanje arhitekture »in situ« pomeni v likovnem pogledu (če predpostavimo, da je tudi sicer arhitektura primerno ohranjena) najboljšo možno rešitev. A tudi v tem primeru je to doseženo le tedaj, če ohranimo tudi okolje. Tako se lahko vrtimo v začaranem krogu, kjer ena zahteva izključuje drugo, če ne upoštevamo dejstva, da je pravzaprav vse bogastvo naše ljudske arhitekture doživljalo spremembe in dopolnitve, ponekod sicer v škodo, marsikje pa so prav te spremembe prinesle tisto značilnost in polnost, ki jo imamo danes za njeno največjo vrednost. To dejstvo seveda ne pomeni, da bi morali danes vso ljudsko arhitekturo začeti spreminjati po današnji modi, da bi jo morali predelati v kulturne domove, muzeje, gostišča in podobno, opravičuje le skrbno pretehtano ovrednotenje njenih kvalitet in vključevanje sodobnih funkcij v te kvalitete, ki morajo postati izhodišče za vse take posege.

Že iz zgodovine naše ljudske arhitekture imamo mnogo primerov, ki nam kažejo, da je prav na nekih obstoječih kvalitetah zrasla sprememba vedno vnesla novo vrednost. Če vzamemo samo prostorske zasnove naselij od vasi do mest (6) in v taka izhodišča z vsem poslušom vključene nove pridobitve baroka ali 19. stoletja, vidimo, da je prav v tej simbiozi skrita vsa vrednost arhitekturne kontinuitete. Primere bi lahko navedli tudi v okvirih posameznih arhitektur. Dopolnitev dvocelične stanovanjske vertikalne zasnove z novim baročnim konceptom kmečke hiše je šele dala tako tipično izoblikovano arhitekturo na Gorenjskem (7). Ali pa kako je na primer pri velikem številu kmečkih cerkvic nekdanje gotske sestavine arhitekture in opreme dopolnilo 17. stoletje z izredno kvalitetnim dodatkom v obliki »zlatih« oltarjev itd.

Če pustimo za konec tisti način strokovno usmerjenega ohranjanja, ki skuša upoštevati zgoraj navedena izhodišča, je treba omeniti še spontani način ohranjanja, ki bi moral biti tudi največ vreden, vendar je žal v največ primerih prav obratno. Zaradi nepoučenosti in strokovne dezinformiranosti, v kateri živi danes povprečen človek, je morda celo prepričan, da skuša ohranjevati kvalitetno tradicijo naše ljudske arhitekture že s tem, da namesti na svojo pomeščanjeno hišo lesen ali morda celo le z lesom oblečen betonski »gank« in če naslika iz potrebe po oplemenitvenju svoje stavbe (kot so bile nekdanje ljudske freske) nekaj encianov, srnic in podobnega uvoženega kiča. Uspeh je dosežen, če postavi pred hišo miniaturno skazo »slovenskega kozolca« ali si postavi vikend v »alpskem« stilu s strmo streho in psevdobrunarico, kar propagirajo marsikdaj celo naše industrije. Kljub najboljšim namenom spadajo v isto skupino tudi poskusi ustvarjanja slovenskih »minimundusov« (Mozirje). Take usluge pomenijo v resnici uničevanje naše resnične kulturne zgodovine, saj propagatorji takih posegov samozadovoljno izjavljajo, da so z njimi ohranili našo ljudsko arhitekturo, obenem pa so v resnici dali na isti račun podreti marsikateri res kvaliteten spomenik, ki je zrasel iz stoletne tradicije našega ljudskega stavbarstva (izgovor: saj imamo to ohranjeno v maketi...).



*Iz anonimne meščanske ljudske arhitekture izluščen kulturni spomenik najvišje kvalitete je Sivčeva hiša v Radovljici, v kateri je poleg arhitekturnih kvalitet ohranjen tudi del nekdanje vsebine.*



•••

Z Jošta se bomo spustili na njegovo prisojno sleme in šli do Javornika, čedne gorske vasice (680 m). Tu si je omislil pred leti svoj tusculum pisatelj **Miško Kranjec**. V preprosti kmečki hišici, prislonjeni v breg nad cesto, je napisal dvoje knjig: Mesec je doma na Bladovici in Macesni nad dolino. V obeh delih opisuje tukajšnje kraje in ljudi.

•••

Po lepi novi gorski cesti bo pot navzdol do Smartnega in Stražišča kar pravcati oddih.

Najprej nas bo ustavil pogled na šempetrsko graščino — nekoč postavljeno na samem, zdaj pa že vso obzidano od hiš in hišic. V Prešernovem času je bil lastnik gradu profesor **pl. Vest**. Morda so tudi do tu kdaj vodile pesnikove stopinje? Saj sta bila sin **Viktor** in hčerka **Marija** prav vneta Prešernova častilca. Bratranec, nečak njune matere, Franc Potočnik, je bil oni moder mož, ki se je ob pesnikovi smrti trudil, da bi vsaj mrtvega slikar Matej Langus portretiral — a bilo je zaman. Ker je bil Langus v onih zimskih dneh sam nekaj bolan... In tako je bila za vselej zamujena priložnost, da bi imeli avtentično Prešernovo podobo. Zaradi pritlikave miselnosti domosedega slikarja!

Dobim kar grenak pelinov priokus kadar pomislim na Langusa, ki je sicer veljal za Prešernovega intimusa, saj mu je pesnik posvetil celo sonet z akrostihom (Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje...)! Tolikerim nepomembnim sodobnikom je Langus ohranil vnanjo podobo (ker so pač dobro plačali) — velike-mu pesniku je ni mogel (zaslužek se ni obetal)... Ali pa je ni hotel, ker je bil v svoji pobožni malomeščanščini ljubosumen na Prešerna, ki ni imel prave vere. In ki je kdajpakdaj tudi podvoril slikarjevi mladi in lepi ženi... (Na koncu pisma Čopu z dne 13. februarja 1832 je pesnik pripisal: »Gospe Langusovi poljubljam roko.«)

Manj znano dejstvo je, da so bile med Prešernovimi častilkami tudi najlepše in najduhovitejše žene onega časa na Slovenskem. Omenim le tri: Josipino Urbančiče-vo-Turnograjsko, Lujizo Pesjakovo in Marijo pl. Vestovo.

Priložnost je zdaj spregovoriti o eni od teh: **Marija pl. Vest**, roj. 1811, umrla 1861, je bila hči profesorja Jožefa pl. Vesta in Frañčiške roj. Potočnik, fužinarjeve hčere iz Kroke. Že nekoliko priletna (za one čase, ne za zdajšnje — bognedaj!) šempetrska grajska gospodična, se je poročila šele s 35. letom. In kot Josipina Urbančičeva je tudi ona umrla pri porodu prvega otroka...

V okvir te pripovedi pa Marija pl. Vestova sodi zato, ker je bila prva, ki je uglasbila Prešernovo Pod oknom. In sicer v maniri španske serenade. Prvič sta pesem javno predstavila Marijin brat Viktor in njen bratranec Franc Potočnik. Kot gardista-poročnika Narodne straže v Kranju sta jo v duetu čuteče zapela v stražarnici pri Mestni hiši. Navzoč je bil tedaj po naključju tudi pesnik. Pesem je iznenada vzbudila v Prešernu že zdavnaj pokopana čustva. Ves presunjen in ihtoč je zbežal iz stražarnice ven, v črno noč...

Smartno pri Kranju hrani še dvoje Prešernovih sledov: nagrobnika s pesnikovimi verzi. Žal, tega očitno nihče ne ceni. Kajti potem ne bi bila Julianijeva plošča tako nezavarovana in že poškodovana, Kalanova pa ne tako strašno zaprašena. Na obeh pa so še dobro vidne vklesane besede, očitno dar starima prijateljema. Ki sta bržčas tudi botrovala slovitemu napisu na šentjoškem zvonu.



Nagrobna plošča Franca Julianija ga šmartinskem pokopališču.

Francetu Julianiju so bili med drugim namenjeni verzi:

*Opasal vere je orožje  
za božjo čast vojšak goreč,  
bil svetel svečnjek cerkve božje,  
je prid' gar, spovednik goreč.  
Da brez moči bi noč b'la huda,  
čuval je romarjev pastir...*



Nagrobnik Jurija Kalana na šmartinskem pokopališču.

Jurija Kalana, župnika šmartinskega, se vklesani verzi spominjajo kot dobrega človeka. Saj med drugim preberemo:

*Živ rad vboge je podpiral,  
kar zapustil je, njih bo.  
Spolnil rad je vsak' mu želje,  
dur' odprl mu in srce;  
bil prijat' l'jov je veselje,  
njim oči po njem rosé...*

Smartno pri Kranju je zapisano v našo kulturno zgodovino tudi zaradi župnikovanja (l. 1444) **Žige grofa Lamberga**, kasneje prvega škofa ljubljanskega pa tudi zaradi kaplanovanja **Friderika Barage**, pozneje tako slovečega prosvetitelja ameriških Indijancev.



P. Benvenut Crobath

Iz Stražišča — torej Strašan! — doma je bil **pater Benvenut Crobath**, eden od poslednjih ljubljanskih Prešernovih sogovorcev in tudi sam nekaj pesnika. Očitno ga je imel naš veliki pesnik rad, saj mu je celo nekaj pesmi napisal v — opombo!

Delu Stražišča pravijo Gaštej. Tu je bil rojen zaslužni arheolog **Valter Šmid**, ki ima ime tudi v evropskem učenem svetu.

•••

Nekako pri rokah nam je zdaj še skok do Žabnice in Dorfarjev. Tu je bilo doma kar več slovitih velmož. Imenujem najprej humanista-mecena **Jožefa Antona Schiffererja plem. Schiffersteina**, ki je živel v drugi polovici 17. in na začetku 18. stoletja.

Uporni menih **Martin Kuralt**, prepoveditelj in pesnik, je živel v letih 1757—1845. V stiškem cistercijskem samostanu je drugoval s Tomažem Linhartom; skupaj sta zapustila kloštrske zidove. Če se je Linhart še dosti srečno ujel na noge, Kuralt se ni. Še naprej ga je gnal po svetu nemirni, uporni duh. Najdlje je živel v Lvovu, med Poljaki, celih 22 let! Zaradi očitnega protiaustrijsstva je bil prosvetljeni Kuralt nekaj let celo interniran.

**Dr. Tomaž Dolinar**, pravnik, dunajski vseučiliški profesor, je bil rojen v Dorfarjih pri Žabnici dne 12. decembra 1760, umrl je na Dunaju dne 15. februarja 1839. — Dolinar je veljal tudi za odličnega pravnega zgodovinarja. Njegov pomen za pravoznanstvo je še danes veljaven. Na Dolinarjevi rojstni hiši (Dorfarje št. 16) je vzdiana lepa spominska plošča.



Tone Šifrer

Najlepši cvet, ki ga je Žabnica vpletla v šopek slovenske književnosti, pa je bil nadarjen pesnik in pisatelj **Tone Šifrer-Jern Ledina**. Profesor-slavist je moral kot talec še mlad umreti, bilo mu je komaj trideset let... Dve dognani knjigi – Kmet in stvari ter Mladost na vasi sta ostali za njim, napisani komaj na začetku poti.

Ker pa se že mudimo v teh krajih, na robu Sorškega polja, bo najbrž kar prav, če omenim še Žabničana **Jernača Šifrerja**, kmečkega vojvoda ali pravdača. Gnal se je za ljudi, ki se jim je godila taka ali drugačna krivica. Po sporočilih iz onih let (sredina 17. stoletja) je bil mož že zelo star kmet. Brez strahu je udrihal po loški gosposki. Ščitila ga je starost – pet otrok je imel že odraslih – pa še splošna veljava, ki mu jo je dajala čast kmečkega vojvoda, pravdača. Bal pa se možakar res ni nikogar, saj je svojčas vodil pravde kar proti dvema škofoma!

Tudi **Dimež**, »strah kranjske dežele«, je bil Žabničan. Pisal se je za Janeza Šifrerja, živelpa je v »rokovnjaških letih«, to je tam sredi preteklega stoletja. V slovensko knjigo je Dimeža pripeljal Jakob Alešovec, po njem pa še Anton Cerar-Danilo v ljudskem igrokazu, mnogokrat uprizorjenem na podeželskih odrih.

•••

Zdaj pa res ne kaže drugače, kot da jo uberemo kar povprek čez Sorško polje, mimo samotne Uršlje tja do vasi za Savo. Zato pravijo prebivalcem Brega, Jame, Praš, Mavčič in Podreče kar – Savci. Žabničani in Bitenjci na enem robu Sorškega polja, Savci na drugem. Mar se zato tako pisano gledajo?

Pa vendar so bile te vasi ob Savi domačija rahločutnega pesnika Simona Jenka! Rojenega na materinem domu na Podreči dne 27. oktobra 1835, odraslega na očetnem domu v Prašah, umrlega v Kranju dne 18. oktobra 1869. Na mestu, kjer je nekoč stala Jenkova rojstna hiša na Podreči, stoji zdaj spomenik pesniku. Odkrili so ga l. 1929. Vendar je Simon Jenko – ali Šmonca, kot so ga domači ljubkovalno imenovali – preživel večji del svojih mladih let v Prašah, na očetovi domačiji (Praše št. 29).

Simon Jenko je umrl še ne 35 let star – mlad, mnogo premlad. Ko je bil Prešeren v teh letih, je šele pričel zoreti – Jenko pa je že dozorel in umrl... V kako svetle pesniške zarje bi se Jenko povzpел, če bi mu bilo dano še živeti...

Nekako prav bo, če se bomo na poti skozi obsavske vasi ustavili še na pokopališču (Nadaljevanje na naslednji strani)



Hiša, ki stoji na mestu Jenkovega rojstnega doma v Podreči.



Hiša v Prašah št. 29, pri »Lourenčku«, dom pesnikovega očeta; tu je Simon Jenko živel od četrtega leta dalje; tu je tudi pripravljval svoje pesmi za natis. – Sedaj na posestvu gospodari pesnikov praneček Jože Jenko.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

lišču v Mavčičah. Tu spita oče in mati Simona Jenka. Oče Jožef je umrl l. 1892, mati Mina pa že l. 1873.

Vsekakor velja vsaj omeniti tudi pesnika **Ivana Jenka** (1853–1891), Simonovega brata. Ivan je bil rojen v Prašah, umrl pa je kot profesor v Gorici. Ni pa Ivan nikoli pesniško dosegel brata Simona.

Še to: o Simonu Jenku je novelistično pisal Ivan Pregelj, sprva pod naslovom Šmonca, pozneje v predelani noveli kot o Simonu iz Praš.

Na vnanjo cerkveno steno v Drulovki je stari Bradaška ob koncu prejšnjega stoletja naslikal veliko podobo sv. Krištofa. Pravijo, da je svetnikov obraz najbrž posnet po podobi pesnika Simona Jenka. Tako lepo, tako možato, tako milo lice ...

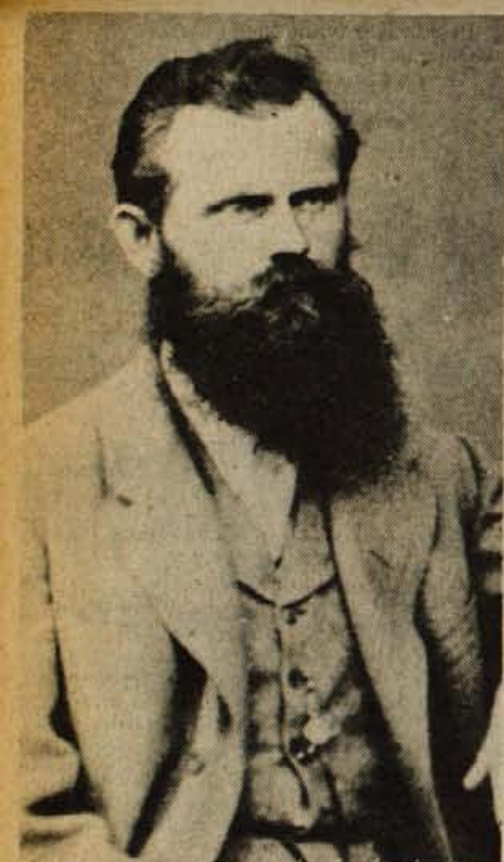
•••

Čaka nas še kratka pot proti Smledniku. Tod, po mostu čez Savo, so vodile Jenkove otroške stopinjice. Šmonca je hodil sleherni dan iz Praš v smledniško šolo. In spotoma sanjaril svoje najlepše in najbolj slikovite fantazije.

Naš sprehod bo poslej usmerjen že proti Kranju, ob levem savskem bregu. Ustavili se bomo za nekaj hipov le na Prebačevem – ob Jovanovičevem spomeniku kmečkemu puntarju **Jakobu Staretu**, obglavljenem pred obzidjem Kranja (dne 6. aprila 1688). Staretova mogočna domačija še stoji – v neposredni bližini stebra, postavljenega l. 1974 v čast junaškemu borcu za staro pravdo.



Spomenik Simonu Jenku v Podreči – tak, kakršen je bil pred sedanjo ureditvijo (ograja je odstranjena).



Simon Jenko (fotografija iz zadnjih pesniških let).

## Deset let Snovanj

SNOVANJA – Leto I (1967), št. 1–6

Avguštin Cene: Peraška kamnoseška delavница. Zeleni kamen v gorenjski arhitekturi  
Oris zgodovinsko-urbanističnega razvoja Trziča

Bohinc Jože: Sožitje kulture in turizma

Ciglič Marjan: Živeti na način filma ali amaterski film

Cundrič Valentin: Prošnja za mir

Gašperšič Sonja: Gorenjski gledališki mozaik

Klinar Miha: Vprašanje  
Plamen me posluša  
Žalostinka  
Drevo  
Bohinjski pastel  
Smrt

Klub kulturnih delavcev  
Kranj

Križnar Naško: FILM-a m kožica, mrenica (SP Ljubljana 1962)

Novak Anka: Gorenjska kmečka skrinja I. del  
Gorenjska kmečka skrinja II. del

Orel Tine: Kultura in turizem

Pavlovec Andrej: Štefan Simonič. Zapis ob delu mladega grafika

Ive Šubic. Ob slikarjevi petinštiridesetletnici

Slikar samouk Peter Jovanovič

Saša Kump  
Ljubo Ravnikar

Henrik Marchel  
Glas ribe faronike

Prag sončnega nomada  
Žgalna pesem

Soočenje  
Zravnana ostrina

Capriccio št. 2  
Čas za nami

Plamen I. (ztok)

G. (eister):

Pogačnik Jože:

Rakovec Jože:

Sedej Ivan:

Svetina Tone:

Šeligo Rudi:

Šimenc Stanko:

Štancar Marijan-Monos:

Uredniški odbor

Valič Andrej:

Zagoričnik Franci:

Zorec Črtomir:

Zupanc Lojze:

Zontar Majda:

Likovno gradivo so v tem letniku prispevali: Štefan Simonič (1. št.), Ive Šubic (2. št.), Peter Jovanovič (3. št.), Marko Pogačnik (4. št.), Saša Kump (4. št.), Ljubo Ravnikar (5. št.) in Henrik Marchel (6. št.).

Pesmi

Odlomki iz razprav

Kulturno življenje v Trziču

Prešernova hiša v Vrbi

Ukana (Odlomek iz drugega dela vojne

trilogije Ukana, ki bo izšla pri založbi

Borec letos jeseni)

Žil

Pesmi I. G. Plamena

Prešeren in naš čas

Valentin Cundrič

Zapis o avtorju (France Pibernik)

O avtorju (Rudi Šeligo)

Marijan Štancar-Monos

Miha Klinar

Lojze Zupanc

Znanstveno snovanje dr. Jožeta Pogačnika

Trenutek

na ustvarjalni poti. Pesnik

Franci Zagoričnik

Vizije

Pridi

Modri val

K zgodovini arheoloških raziskovanj na

Gorenjskem

HAPPY PILAD

Prešernov inštitut Kranj

Mrtvih ne budi. Razmišljanja ob pred-

logih za odkop Prešernovega groba

Nemoč naših pisanj

Jurjevski kres. (Poglavje iz neobjavlje-

nega romana Belokranjski kresovi)

Gradovi na območju Kranja

**SNOVANJA – Leto II (1968), št. 1 – 6**

Amorim Enrique: Zlatorjavka  
 Avguštin Cene: Prešernova hiša v okviru srednjeveške meščanske arhitekture Kranja  
 Darle Niko: Ciklopi. Koroška 1964  
 Kralj Matjaž. Vsem, ki čakajo njegovega prihoda  
 Pesem Miklove Zale  
 Žalik žene  
 Žeja  
 Mutec  
 Gaspari Tone: Kegljisce. Črtica-iz knjige Komedije  
 Juteršek Mirko: Kipar Lojze Dolinar  
 Kavčič Vladimir: Ogenj in pepel. Začetek prvega poglavja  
 Kostanek Boro: Zemlja in vse druge zemlje  
 Nezakonske trave  
 Rešilni čolni  
 Nova cesta  
 Lužan Pavel: Bataljon za MM  
 Zglavni kamen  
 Pesmi o smrti  
 Maček Miško: Telo  
 Žalosten sem  
 Oprašeni prsti  
 Molitev pred kipom belega mladeniča  
 Nočna  
 Pot  
 Luči  
 Pot skozi sneg  
 Makarovič Gorazd: Gorenjska folklor in današnji čas  
 Murovec Marijan: Preobrazba  
 Ljubezenska pesem 8  
 Novak Anka: Planšarstvo v Bohinju. Prispevek k njegovi zgodovini  
 Pavlovec Andrej: Slikar in grafik Milan Batista  
 Likovno ustvarjanje Melite Vovkove  
 Slikarstvo Janeza Sedeja  
 Pibernik France: Saša Škufca in njegova literarna zapuščina  
 Valentin Polanšek  
 Niko Darle  
 Boro Kostanek  
 Miško Maček  
 Tone Gaspari  
 Pogovor z Jožetom Sifrerjem  
 Pisk Bojan: V zmedenih vrstah  
 Pod okni visoke, prodane hiše  
 Lubje naše zarote  
 Še se peni upor krdela  
 Ne bomo pogasili ognjišč  
 Plaz obležanosti kamnov  
 Zgrbljena stiska  
 Bližine stvari  
 Prihuljeni ognji  
 Poklani glasovi  
 Polanšek Valentin: Kdo sem  
 Najina pomlad  
 Piščal bi postal  
 Rodna zemlja  
 Veter v travi  
 Ob Klopinskem jezeru  
 Pozdrav Koroški  
 Koroška  
 Sosed pri sosedu  
 Časopisni blagor  
 Baraba  
 Srpan Ivo: Dve pesmi:  
 Mornarjeva pesem  
 Prva meditacija  
 Sifrer Jože: Jermanova podoba v Cankarjevi drami  
 Hlapci  
 Šimenc Stanko: Pisatelj Vladimir Kavčič  
 Na začetku nove poti. Pesnik Bojan Pisk  
 »Nekaj me žene k zapisu teh stisk«.  
 Pisatelj Pavle Zidar  
 Prevajalka Alenka Bole-Vrabec  
 »Moje delo je knjiga ljubezni«. Ob 50-letnici Cankarjeve smrti  
 Srečanje s Harlekinom  
 Škufca Saša: Gradišče nad Pivko pri Naklem  
 Uredništvo: Poskus lastne interpretacije  
 Valič Andrej: Utrinek  
 V rovu  
 Vurnik France: Basen  
 Zgubljenost  
 Pred zidom  
 Onkraj  
 Kultura v Kranju in njene predvidene perspektive

Zagoričnik Franci: Pesnik Karavane Pavel Lužan  
 Zidar Pavle: Oče naš. Odlomek  
 Zorec Črtomir: Turnska lepota. Ob najdbi še neznane kiparske upodobitve prve slovenske pisateljice Josipine Turnograjske  
 Zupan Olga: Janez Krstnik Potočnik (1749 – 1834)

Likovno gradivo so v tem letniku prispevali: Milan Batista, Melita Vovk-Štihova, Valentin Oman, Hubert Greiner, Zorka Weiss, Gustav Januš, Štefan Simonič, Janez Sedej in Lojze Dolinar.

Iskre in puščice Ivana Cankarja je za 6. številko izbral Stanko Šimenc.

**SNOVANJA – Leto III (1969), št. 1 – 6**

Avguštin Cene: Oris zgodovinsko-urbanističnega razvoja Kranja v srednjem veku  
 Bernik dr. France: Simon Jenko in naš čas  
 Bratkovič France: Mesto Prešernovega gledališča v kulturi kranjske občine  
 Cundrič Valentin: Roke. Aforizmi  
 Fister Peter: Razvrednotenje urbanistično-arhitektonskih prostorskih kvalitet Kranja  
 Tržič – oblikovanje mesta v stoletjih  
 Vabilo  
 Obujenke I, IV  
 Na Šorskem polju  
 V brezupnosti  
 Slovenska zgodovina  
 Obrazi VII  
 Zvečer  
 Juvan Janez: Deklici, ki je jokala v aprilu  
 Sebi  
 Kadar se zbudim  
 Potopljeni mesec  
 Tihe besede  
 Spomenik  
 Zakričal bi  
 Utopljenec  
 Krek Janko: Cvetko Golar. Ob odkritju spominske plošče na rojstni hiši na Gostecem ob 90-letnici rojstva  
 Ob osemdesetletnici dr. Franceta Koblarja  
 Križnar France: Jetnik številka 42597. Odlomek iz knjige Franceta Križnarja Ne vdaj se, fant  
 Utrujeno stanje  
 Kunaver Gordana: Jaz se igram  
 Zaman  
 Občinski odbor Zveze kulturno prosvetnih organizacij občine Kranj za naslednje obdobje  
 Prva kulturna skupnost v Sloveniji  
 Ogrizek Peter: Ob sedemdesetletnici nastopa slovenske moderne. Odlomek iz daljše razprave, ki bo izšla v Slavistični reviji  
 Paternu Boris: Iskanja v naj sodobnejšem duhu. Slikar in grafik Vinko Tušek  
 Slikarsko delo Gojmira Antona Kosa  
 Kiparka Dora Novšak  
 Pavlovec Andrej: Otroška ljubezen  
 Sla po tebi  
 II. ljubezenski spev Mariji  
 Zadnja pesem spominov na mladost  
 Pečnik Milan: Pesnik Janez Juvan  
 Pibernik France: Oranžna ilovna sled  
 Filmska publicistika Stanka Šimenca  
 Program strokovnega seminarja Slavističnega društva SRS in podružnice SD v Kranju  
 Šlodnjak Anton: Prešernovo mesto v domači in svetovni literaturi  
 Šeligo Rudi: Ali naj te z listjem posujem (Odlomek iz daljšega teksta)  
 Šimenc Stanko: Literarni zgodovinar in kritik dr. Boris Paternu  
 Mapa. Poezija – grafika  
 France Križnar in njegova taboriščna kronika  
 Odlomki iz knjige Pot v filmski svet  
 Stancar Marijan-Monos: Memento mori. Dramatični igrokaz v štirih slikah. Odlomek iz tretje slike  
 Uredništvo: Literarni večer v Celovcu  
 Valič Andrej: Arheološka problematika zgodnjega srednjega veka na Gorenjskem

Višič Drago:	<i>Svet v miniaturi. Odlomek iz romana</i>
Vurnik France:	<i>Kultura in ustvarjalnost</i>
Zagoričnik Franci:	<i>Kam se bodo zagledale oči?</i> <i>Tekme</i> <i>Noč dolga noč</i> <i>Podzemlje</i> <i>Baklada smrti 6</i> <i>Bit – bit</i>
Zorec Črtomir:	<i>Bratec Andrej. Ob najdbi originalnega portreta Prešernovega prijatelja Smoleta v Gradcu</i> <i>Upodobitve pesnika</i> <i>Upodobitve Simona Jenka (Dopolnilo)</i> <i>Beseda na pot v neznano. Profesorju Stanku Buncu</i>
Zupan Olga:	<i>Oris razvoja starega mestnega jedra Kamnika</i>
<b>KNJIŽNE NOVOSTI</b>	
Šimenc Stanko:	<i>Pot v filmski svet</i>
Križnar France:	<i>Ne vdaj se fant</i>
Šeligo Rudi:	<i>Triptih Agate Schwarzkobler</i>
Geister Iztok-Plamen:	<i>Žalostna majna</i>
Zagoričnik Franci:	<i>Obsedno stanje</i>
Pogačnik Jože:	<i>Zgodovina slovenskega slovstva</i>
Vurnik France:	<i>Pred zidom in onkraj</i>
Kokot Andrej:	<i>Zemlja molči</i>

Likovno gradivo so v tem letniku prispevali: Vinko Tušek, Gojmir Anton-Kos, Henrik Marchel, Štefan Simonič, Marija Kajzer, Franci Novinc, Boris Jesih, Dora Novšak in Milan Batista.

#### SNOVANJA – Leto IV (1970), št. 1 – 6

Aljančič Marko:	<i>Moč fotografije</i>
Arh Katarina:	<i>Radovljica leta 1826 in njena tedanja kmetijska vloga</i>
Brejc Irena:	<i>Molitev</i> <i>Rotim se</i>
Cundrič Valentin:	<i>Saturniana</i>
Drolc Franc:	<i>Imamo Prešerna</i>
Filipič France:	<i>Spominske meditacije</i>
Grün Herbert:	<i>Soneti – tragedija</i>
Hawkins Spike:	<i>Pesnikov položaj</i> <i>Pasta</i> <i>Oseka – prev. iz angl. Miha Mohor ml.</i> <i>Srečanje</i> <i>Prirajal je maj</i> <i>Potuj – prev. iz nem. Ada Hayne</i>
Heine Heinrich:	<i>Novi »naši časi«, prevod iz angl. Miha Mohor, ml.</i>
Henri Adrian:	<i>Ptič iz doline Torgas</i>
Kne Majda:	<i>Poštatica</i> <i>Iz dežel ob Nilu</i>
Kosovel Srečko:	<i>Ena je groza, v izvorniku in v francoskem prevodu V. Jesenika</i>
Kovič Kajetan:	<i>Oljka, v izvorniku in v francoskem prevodu V. Jesenika</i>
Lužan Pavel:	<i>Desetina</i> <i>Kot kakšen čas</i>
Mohor Miha:	<i>Knjižničarstvo v kranjski občini</i>
Mohor Miha, ml.:	<i>Iz sodobne angleške poezije</i>
Novak Anka:	<i>Kmečka noša v Ratecah v 19. in v začetku 20. stoletja</i>
Pavlovec Andrej:	<i>Izrazni svet slikarja Borisa Jesiha</i> <i>Slikar Marijan Belec</i> <i>Slikarstvo Dore Plestenjakove</i> <i>Naivno in primitivno, ljudsko umetniško, amatersko in ljubiteljsko</i> <i>Prerokova dobra misel, prev. iz angl. Miha Mohor, ml.</i>
Patten Brian:	<i>V spomin kulturnemu delavcu Janezu Fugini</i>
Pavlič Anton:	<i>Ko si želel nežnosti</i>
Pečnik Milan:	<i>Sled brez oči</i> <i>Sama sva</i> <i>Letnik 1970</i> <i>Glad</i> <i>Vsakemu dnevno</i>
Pickard Tom:	<i>Delo, prev. iz angl. Miha Mohor, ml.</i>
Prešern France:	<i>prevodi v tuje jezike</i> <i>Sonetje nesreče V. v izvorniku in v franc. prevodu V. Jesenika</i> <i>Sonetje nesreče V. v izvorniku in v Sonetje nesreče I, V, nem. prevod dr. G. Sokliča</i> <i>Magistrale, nem. prevod dr. G. Sokliča</i> <i>Memento mori, nemški prevod dr. G. Sokliča</i>
Rode Marja:	<i>Majhen črn deček</i>
Roj Cidej:	<i>Rjavi bogovi in druga zapažanja</i> <i>Cutni svet</i>

Rulfo Juan:	<i>Dedič Matilde Arcangel, prev. iz špan. jezika Alenka Bole-Vrabc</i>
Srčič Marjana:	<i>Kje je Peter</i>
Šiferer Jože:	<i>Narečna podoba Gorenjske</i>
Šimenc Stanko:	<i>Prevajalec Viktor Jesenik</i>
Zajc Dane:	<i>Vera, v izvorniku in v francoskem prevodu V. Jesenika</i>
Zagoričnik Franci:	<i>Jamsko slikarstvo</i> <i>Dandan</i> <i>Uročeni (okupacija)</i>
Zagoričnik Ifigenija:	<i>Stavek</i>
Zorec Črtomir:	<i>Prešernova pesem v novih prevodih</i> <i>Dr. Gvido Soklič, prevajalec Prešerna in Gradnika</i> <i>Ada Hayne</i> <i>Kipar Lojze Dolinar in Kranj</i>
Zrimšek Zdenka:	<i>Izven</i>
Zontar Majda:	<i>Pota čez Ljubelj, Podkoren in Jezerski vrh do srede 18. stol.</i>
Župančič Oton:	<i>Obup, v izvorniku in v francoskem prevodu V. Jesenika</i>
<b>KNJIŽNE NOVOSTI</b>	
Svetina Tone:	<i>Ukana III.</i>
Berčič Branko:	<i>Tiskarstvo na Slovenskem</i>
Pogačnik Marko in I. G. Plamen:	<i>Ikebana</i>
Štancar Marijan-Monos:	<i>Feniks</i>

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Boris Jesih, Marijan Belec, Dora Plestenjak, Konrad Peternelj, Jože Peternelj, Peter Jovanovič, Ivan Gluhododov, Anton Plemelj, Marjan Jereb, Marko Aljančič, Tine Križnar, Janez Marenčič, Mirko Križnar, Edo Primožič, Lojze Žibert, Ciril Pokorn, Mirko Kelbel, Tone Maščan, Branko Varjačič, Jakob Ščulija, Lojze Dolinar.

#### SNOVANJA – Leto V (1971), št. 1 – 6

Alidžanović Ismeta-Lila:	<i>Temne stvari I, II</i> <i>Oblike</i>
Aljančič Marko:	<i>Umetniška fotografija Janeza Marenčiča</i> <i>Kabinet slovenske fotografije</i>
Avguštin dr. Cene:	<i>Stari Kranj v okviru evropskih urbani- stičnih in arhitekturnih prizadevanj</i> <i>Muzeji na Gorenjskem</i> <i>Trta, ki se privija</i>
Cundrič Valentin:	<i>Lirski subjekt v razkranjanju</i>
Drolc Franc:	<i>Uničevanje likovnih kvalitet gorenjske- ga naselja</i>
Fister Peter:	<i>Hiša same ljubezni, prevedla Alenka Bole-Vrabc</i>
Lenz Siegfried:	<i>Vse skupaj na istem kraju</i> <i>Kiparski razvoj Toneta Logondra</i> <i>Vrednote likovnega amaterizma</i> <i>Mala Groharjeva slikarska kolonija v Škofji Loki</i> <i>Slovenske slikarske kolonije</i> <i>Iskanje novih poti v krajinarstvu</i>
Lužan Pavel:	<i>Vrstice creina vrstice</i>
Pavlovec Andrej:	<i>Name se krušijo zlogi stvari</i> <i>Zbegano stanje</i> <i>Odpoved</i> <i>Ob strani</i> <i>Zbirajo se</i> <i>Pospravimo stojnice zijal</i> <i>Svojevrstno pogreb</i>
Pibernik France:	<i>Splošni in posebni vidiki gledališkega življenja</i>
Pisk Bojan:	<i>Ljudski pisatelj F. S. Finžgar</i>
Polanšek Valentin:	<i>Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku</i> <i>O gorenjski kmečki arhitekturi</i> <i>Zapis o arheološki preteklosti kranjske ravnine</i> <i>Na bregu</i> <i>Preživeti buden</i> <i>Operacija</i> <i>Besedila s pomenom II, III, VI</i> <i>Izdaja</i>
Povše Janez:	<i>Epilog k polemikam o pristnosti Prešernovih portretov</i>
Šimenc Stanko:	<i>Poslikane fasade kmečkih hiš na Gorenjskem</i>
Šorli Marjan:	<i>Renesančni gradovi na Gorenjskem</i>
Valič Andrej:	<i>Turški tabori na Gorenjskem</i>
Vurnik France:	<i>Fondi Oryja Pala</i>
Zagoričnik Franci:	<i>Gorgona</i>
Zorec Črtomir:	<i>Polnoletje odpovedi</i>
Zupan Olga:	
Zupan Olga in Zontar Majda:	
Zontar Majda in Mirina Zupančič:	
<b>KNJIŽNE NOVOSTI</b>	
Zagoričnik Franci:	
Cundrič Valentin:	
Pisk Bojan:	

Kokot Andrej: Ura vesti  
Šeligo Rudi: Ali naj te z listjem posujem  
Polanšek Valentin: Karantanske

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Tone Logonder, Stefan Simonič, Tone Tomazin, Boni Čeh, Tine Markež, Janez Milkovič, Janez Kozamernik, Pavel Smolej, Saša Kump, Zmago Jeraj, Marjan Dovjak, Ivo Seljak-Copič, Lojze Logar, Kamilo Legat, Franc Novinc, Maksim Sedej, Slavka Čufer, Oton Polak, Glas, Gorenjski muzej Kranj, pionirji-udeleženci Male Groharjeve slikarske kolonije v Škofji Loki, Prešernovo gledališče Kranj in Zavod za spomeniško varstvo Kranj.

### SNOVANJA – Leto VI (1972), št. 1 – 6

Avguštin Cene: Naselbinski razvoj Radovljice z orisom meščanske arhitekture  
Bogatay Boris: Z mojega okna  
V maju  
Böll Heinrich: Popotnik, ki prideš v Špa...  
Bunin Ivan: Lahko dihanje  
Cundrič Valentin: Soneti  
Detela Lev: Lov. Turnir. Kaj je povedala prelepa Rozamunda. Sprejem pri cesarju. Ugrabljanje nedolžnih deklet. Temna zvezda. Parada.  
Golob Berta: Mladi bralec in knjiga  
Kne Majda: Čas je bil opoldanski  
Nesojeno indijansko poletje  
Kokot Andrej: Pesmi  
Krek Janko: Ob mednarodnem letu knjige  
Lipusch Florian: Navodila za kričanje  
Lužan Pavel: Izzivam spečega Sahara  
Ta dan, ta noč, Marija  
Malenšek Mimi: Peter Markovič (odlomek iz vojnega romana Ecce homo)  
Novak Anka: Kmečka naselja in kmečka arhitektura na besniškem območju  
Pavlovec Andrej: Iskanje lirične resnice  
Plakat – stvar z dvema dušama  
Novo krajinarstvo (Zapis o Kamilu Legatu)  
Pibernik France: Creina citicae  
prepisi, prevodi, ponaredki  
Kmečka rapsodija  
Pisk Bojan: Prehod  
Ptiči  
Imena  
Ples  
Okno  
Pogačnik Jože: Javni trepet za usodo sveta  
Povše Janez: Teden slovenske drame v programu prireditvev ob slovenskem kulturnem prazniku  
Přozaične pesmi  
Remic Štefan: Pesmi  
Šmitek Zmago: Življenje in delo Radivoja Poznika  
Tanizaki Džuničiro: Tetoviranje  
Vurnik France: Na robneke stoletnici  
Kamen  
Kako bo potemtakem s tragedijo Zemljiškoodvezana odkupnina in njen vpliv na agrarno krizo ob koncu 19. stoletja  
Weiss Tončka: Srečanje s pisateljem Levom Detelo  
Roža in bič  
De rebus meis  
Zagoričnik Franci: Bleda, druga stran  
Nezaznavno  
Neopazno  
Pesem brez pripeva  
Povedi  
Zupan Olga in Zontar Majda: Baročni gradovi na Gorenjskem  
KNJIŽNE NOVOSTI  
Jan Ivan: Dražgoška bitka  
Zagoričnik Franci: Leto in dan  
To je stvar, ki se imenuje pesem  
Navodilo za uporabo  
Vurnik France: Vsegazavedanje  
Petrič Lučka: Rumeni konj  
Geister Iztok-Plamen: Pesmi  
Zagoričnik Ifigenija: Postopna razbremenitev

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Jaka Torkar, Tomaž Kržišnik, Franc Novinc, Stefan Simonič, Milan Batista, Kamilo Legat, Boris Jesih, Henrik Marchel, Vinko Tušek, Glas, Gorenjski muzej Kranj, Prešernovo gledališče Kranj, Zavod za spomeniško varstvo Kranj.

### SNOVANJA – Leto VII (1973), št. 1 – 4

Avguštin Cene: Slikar Pavle Kump  
Gorenjski likovniki in njihova razstavna dejavnost v letu 1973  
Avguštin Maruša: Delo bratov Janša  
Božič Alenka: Pet pesmic  
Cundrič Valentin: Arkadija  
Dominique: Prevara  
Fister Peter: Grad Kamen v Begunjah na Gorenjskem – I. in II. del  
Nov italijanski prevod Prešernovega Krsta pri Savici  
Gspan Alojz: Prešernovstvo in partizanstvo  
Jan Ivan: Pobude marjetic, Plazenje  
Kne Majda: Tavčarjevi rojaki ob 50-letnici pisateljeve smrti  
Krek Janko: Likovna poezija in poetična likovnost  
Mesesnel Janez: Simon Jenko: Obrazi  
Pibernik France: Zbigniew Herbert: Gospod Cogito  
Pretnar Tone: Vitazoslav Hečko, slovaški prevajalec  
Smolej Viktor: Prešerna  
Svetina Tone- Ukana  
Povše Janez: Knjižna novost (Ivan Mrak: Spoved lučnim bratom)  
Vurnik France: Čujte zvonovi pojo – iz razmišljanja ob Kokotovi pesniški zbirki  
Zagoričnik Franci: Se ena Prešernova upodobitev  
Zorec Črtomir: Prešernov gaj, panteon gorenjskih klasikov  
Poustvaritev pesnikove podobe  
Rokopis neznanega pesnika  
Odšel je mojster umetniške besede

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Janez Mežan, Glas, Gorenjski muzej Kranj, Marijan Belec, Pavle Kump, Peter Žmitek, Lovro Janša, Milan Batista, Pavle Florjančič, Kamilo Legat, Henrik Marchel, Janez Ravnik, Roman Savinšek, Ive Šubic, Vinko Tušek, Melita Vovk-Štih

### SNOVANJA – Leto VIII (1974), št. 1 – 6

Avguštin Cene: Sodobna likovna prizadevanja na Gorenjskem I – III Milan Batista  
Avguštin Maruša: Likovno srečanje v Radovljici  
Cebelarski muzej in Radovljici in njegove poslikane panjske končnice  
Cundrič Valentin: Soneti  
Prolog  
Koroška orfejada  
M. Hafner, Zlata pravila življenja  
Fister Majda: Rezljana vratna krila na Gorenjskem – I. del  
Rezbarji vratnih kril na Gorenjskem  
Fister Peter: Tržiški portali  
Golob Berta: Pisatelj Ivo Zorman  
Hartman Milka: Pesmi iz zbirke Lipov cvet 1972  
Jenčič Beba: Ob razstavi (naše gore)  
Krek Janko: Kultura v družbenem planu razvoja občine Škofja Loka 1974–1980  
Kunst-Dolgan Lilijana: 65 let glasbene šole v Kranju  
Lužan Pavel: Zeleni volk  
Alpske pesmi  
Menart Janez: Robert Burns: Pesmi  
Messner Janko: Buteljni si odrežejo nosove  
Novak Anka: Kmečka naselja v Dolini  
Pavlovec Rajko: Bled – gostitelj ekslibristov z vsega sveta  
Pibernik France: Janko Messner  
September  
Slovenska poezija na Koroškem: Milka Hartman  
Slovenska poezija na Tržaškem: Irena Žerjal  
Pretnar Tone: Bleiweisovo pismo Vojtehu Kurniku: v Ljubljani, 12. XII. 1856  
Ribnikar Špela: Vem, da si  
Rupel Niko: Linhartova soba v Radovljici  
Sedej Ivan: Sociologija likovnega razkroja gorenjske kmečke hiše  
Simončič Vlastja: Fotografija – medij estetske in likovne vzgoje mladine  
Strniša Gregor: Orangutan, Igrače, Svet  
Šifrer Jože: Prešeren in mi  
Šifrer Tone: Pesmi

**Sprajc Božo:** Metod Mayer  
Jože Audič  
Mara Smole  
Mirko Cegnar  
Stanka Geršak

**Štepihar Kornelija:** Pesmi  
Zorec Črtomir: Prešerni – pesniški rod  
Prešernova omara  
Ob desetletnici Prešernovega spomin-  
skega muzeja v Kranju – 1., 2. in 3. del  
Korenina v zemlji (Kmet-kartograf  
Ivan Selan)  
Dr. Janez Bleiweis  
Zorman Ivo: Stara Jugovka  
Žerjal Irena: Ob mejah, Leto človečanskih pravic,  
Reka spominov, Prostranost, Lišaji,  
Reji rdijo, Šagra, Ob obali, Pojem sve-  
tosti  
Žontar Majda: Ob razstavi Mlini na Gorenjskem

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Stane Dremelj, Franc Perdan, France Boltar, Gorenjski muzej Kranj, Milan Batista, Matija Jama, Marko Pernhart, Anton Karinger, Ljubo Ravnikar, Anton Koželj, Albin Polajnar, Ladislav Benesch, Ive Šubic, Peter Adamič, Valentin Hodnik, Marija Korošec, France Boltar, Ivan Bem, Franc Vandoj, Ciril Kraigher, Anica Por, Vinko Preželj, Rok Solar, Jože Smolej, Milka Treven, Jernej Jensterle, Marina Bačar

#### ŠNOVANJA – Leto IX (1975), št. 1 – 6

**Aljančič Marko:** Fotografija Janka Branca in Slavka Smoleja

**Avguštin Cene:** Likovna prizadevanja na Gorenjskem 1974  
Predvojno obdobje v slikarstvu Ljuba Ravnikarja  
Homilija  
Pogled iz časa  
Pesmi o slovenstvu in kmetu (F. Pibernik, September, Obzorja 1974)  
Balada o Georgu Krisanichu  
Dan kristalov  
Vročina

**Čufar Marjan:** Šivčeva hiša v Radovljici  
Čufar Tone: Glasbeno šolstvo  
Fister Peter: Zdravljica na položajih  
Gašperšič Egi: Mož brez dlake na jeziku  
Gostiša Lojze: Srečno pot, fanta  
Guzelj Igor: Bolnica nad Bohinjem  
Hafner Vinko: Mladi Valentin G.  
Hribernik Ivan-Matjaž: Žrtve  
Hudnik Marko: Pesmi  
Kavčič Vladimir: Razvoj naselja Olševek pri Preddvoru  
Kne Majda: Razvoj in delovanje Slovenske narodne pomoči in Rdečega križa Slovenije v okrožju Kranj (1943–1945)  
Knific Vladimir: Bumerang  
Kopač Janez: Pesmi  
Kipar in medaljer Stane Dremelj  
Prešernov problem in mi  
Valentin Polanšek  
Popoldan s pokrajino  
Nepomembna obletnica Simona Jenka  
Slovenska pesem na Koroškem  
Prevrednotenje tradicije  
Akademijski kipar Cene Ribnikar  
Medsebojno samevanje  
Ognjeni plaz

**Lužan Pavel:** Problemi sodobne slovenske poezije  
Mart Ogen: Tone Čufar  
Mikuž Stane: Med literaturo in dokumentom  
Pibernik France: 80-letnica rojstva sedme umetnosti  
Ob zatonu kroparskega železarstva  
K pesnenju ki na sliki  
Sprehod po Prešernovem Kranju v letu 1975  
Lovro Pintar – »kranjski Ilir do smrti«  
Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos!  
Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev se ne gane!  
Kdo je mar – to je slovenski oratar!  
Blaž Potočnik  
Jakob Alešovec, slovenski trpin  
Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi

**Srčič Marjana:** Lovro Pintar – »kranjski Ilir do smrti«  
Svetina Tone: Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos!  
Sifrer Jože: Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev se ne gane!  
Kdo je mar – to je slovenski oratar!  
Blaž Potočnik  
Jakob Alešovec, slovenski trpin  
Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi

**Šimenc Stanko:** Med literaturo in dokumentom  
80-letnica rojstva sedme umetnosti  
Ob zatonu kroparskega železarstva  
K pesnenju ki na sliki  
Sprehod po Prešernovem Kranju v letu 1975  
Lovro Pintar – »kranjski Ilir do smrti«  
Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos!  
Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev se ne gane!  
Kdo je mar – to je slovenski oratar!  
Blaž Potočnik  
Jakob Alešovec, slovenski trpin  
Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi

**Šmitek Janez:** Lovro Pintar – »kranjski Ilir do smrti«  
Zagoričnik Franci: Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos!  
Zorec Črtomir: Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev se ne gane!  
Kdo je mar – to je slovenski oratar!  
Blaž Potočnik  
Jakob Alešovec, slovenski trpin  
Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi

**Zupan Olga:** Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi

Likovno in fotografsko gradivo so v tem letniku prispevali: Vili Rakovec, Franc Perdan, Kamilo Legat, Ive Šubic, Boris Jesih, Vinko Tušek, Janez Ravnikar, Alenka Kham-Pičman, Henrik Marchel, Herman Gvardjančič, Roman Savinšek, Franc Novinc, Cene Ribnikar, Pavle Florjančič, Jože Trobec, Milan Gogala, Boni Čeh,

Milan Batista, Marjan Kukec, Nejc Slapar, Štefan Simonič, Jože Kološa, Tone Svetina, Alenka Gerlovič, Janko Branc, Slavko Smolej, Janez Marenčič, Ljubo Ravnikar, Stane Dremelj

#### ŠNOVANJA – Leto X (1976), št. 1 – 6

**Alidžanović Ismeta:** Štiri pesmi  
Avguštin Cene: Likovno življenje na Gorenjskem  
Avguštin Cene-Pibernik: Grafični prostor poezije  
France Slapar-Nejč: Stavka slovenskih tekstilcev 1936.  
Benedik Franc: leta  
Bernik France: Iz poglavja o Cankarjevi avto-  
biografski prozi  
Bizjak Nada: Rastlinsko strojenje in ročna iz-  
delava usnja v Trziču  
Bratkovič France: Cankarjeva dramatika v Kranju  
Cankar Ivan: Literarno pismo  
Cundrič Valentin: V trnati kolibi rok  
Čufar Marjan: V utripu obupa, Trenutne kocke  
časa  
Dežman Jana: Tri pesmi  
Drolc Franc: Namesto Prešernovega inštituta v  
Kranju  
Cankarjeve risbe  
Gedrih Igor: Šest pesmi  
Gracer Benjamin: R. & J. – Navodilo za happening  
Hudnik Marko: Dražgoška republika  
Jan Ivan: Klic pravici  
Kokot Andrej: Upravna razdelitev Gorenjske v  
Kopač Janez: razdobju od leta 1849/50 do leta  
1941  
Messner Janko: Kakq sem postal gospod  
Novak Anka: Planšarsko stavbarstvo v Bohinju  
Pibernik France: Ivan Cankar – Srečko Kosovel  
Pibernik Jolanda: Osnovni problemi likovne vzgoje  
Polanšek Valentin: Demonstrativni koraki in težke  
Pesmi iz domačega srca  
Remic Štefan: Ljudsko stavbarstvo na Gorenj-  
Sedej Ivan: skem  
Slapar Nejč: Obsedenost  
Slodnjak Anton: Tujec  
Šimenc Stanko: Cankar v filmu  
Ivan Ribič – novelist, romano-  
pisec in filmski scenarist  
Valič Andrej: Arheološki spomeniki Gorenjske  
– 1, 2  
Zorec Črtomir: Tomo Zupan  
Literarnozgodovinski sprehodi  
okrog Kranja – 1, 2, 3

Likovno in fotografsko gradivo v tem letniku so prispevali: Marijan Belec, Ljubo Ravnikar, Miha Pirnat, Ivan Belec, France Boltar, Tone Tomazin, Janko Korošec, Pavel Lužnik, Milan Merhar, Bogdan Potnik, Vinko Hlebs, Adolf Pen, Tomaž Kvas, Rudi Reichman, Dora Plestenjak, Aladin Lanc, Albin Polajnar, Viljem Jakopin, Karel Kuhar, France Kokalj, Ive Šubic, Franc Novinc, Kamilo Legat, Mario Petrič, Herman Gvardjančič, Pavel Florjančič, Roman Savinšek, Alenka Kham-Pičman, Janez Hafner, Franc Feldin, Boris Jesih, Franjo Berko, Milan Gogala, Jože Trobec, Boni Čeh, Ferdo Mayer, Henrik Marchel, Daniel Fugger, Melita Vovk-Štih, Štefan Simonič, Stane Zerko, Milan Batista, Saša Kump, Janez Ravnikar, Marjan Kukec, Stane Dremelj, Nejč Slapar, Štefka Petrič, Teodora Novšak-Cimerman, Boris Sajovic, Jože Erzen, Tone Logonder, France Rotar, Cene Ribnikar, Vinko Tušek, Janez Sedej, Jože Peternej, Konrad Peternej, Boris Lavrič, Anton Plemelj, Peter Jovanovič, J. Boljka, I. Jurkovič, F. Smerdu, Ive Šubic, Glas, Gorenjski muzej Kranj

ŠNOVANJA – posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).